

NIEUW-TESTAMEN- TISCHE EXEGESE

□ REDE □

GEHOUDEN BIJ DE AANVAARDING VAN
HET HOOGLEERAARSAMBT IN DE
HEILIGE GODGELEERDHEID AAN DE
VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM
OP VRIJDAG 13 DECEMBER 1912 DOOR

□ DR. F. W. GROSHEIDE □

AMSTERDAM — H. A. VAN BOTTENBURG

HOOGGEERZAME HEEREN DIRECTEUREN ONZER VEREENIGING,
HOOGACHTBARE HEEREN CURATOREN DEZER HOOGESCHOOL,
HOOGGELEERDE HEEREN HOOGLEERAREN,
ZEERGELEERDE HEEREN DOCTOREN IN ONDSCHIEDENE
WETENSCHAPPEN,
WELEERWAARDE HEEREN BEDIENAREN DES WOORDS,
WELEDELE HEEREN STUDENTEN,
EN VOORTS GIJ ALLEN, DIE VAN WAT NAAM OF RANG
OOK HERWAARTS OPKWAAMT OM DEZE PLECHTIGHEID
MET UW TEGENWOORDIGHEID TE VEREEREN,
ZEER GEACHTEN EN ZEER GEWENSCHTE TOEHOOEERS EN
TOEHOOEERESSEN!

Wie op jeugdigen leeftijd geroepen wordt om als academisch docent op te treden, ziet zich voor een eigenaardige moeilijkheid geplaatst. Een alleszins eerbiedwaardige zede eischt, dat hij bij de aanvaarding van zijn ambt een rede van zeer bijzonder karakter zal uitspreken. Immers, wordt het aan den rector, die zijn ambt overdraagt, toegestaan voor zijn rectoralen zwanenzang een speciaal onderwerp te kiezen, mits hij slechts zorg, dat hij door zijn stof de belangstelling van allen, die wetenschappelijk meelevens, boeit, van den nieuw komenden hoogleeraar vraagt men, dat hij meer in het algemeen rekenschap van gevoelens zal afleggen en verklaren, uit welk gezichtspunt en naar welke methode hij het hem aanvertrouwde vak zal behandelen. Een eisch, die zeker kan gesteld, doch die feitelijk niet geheel billijk is, wijl in negen van de tien gevallen, althans in ons vaderland,

een professor vóór zijn optreden als zoodanig door de praktijk van het leven slechts een zeer klein gedeelte van zijn tijd aan wetenschappelijke studie heeft kunnen besteden. Voeg daar nu bij, dat een homo novus in den regel op niet te veel welwillendheid mag rekenen en dat een zeker niet onbelangrijk deel dergenen, die een inaugureele gaan beluisteren, de gehoorzaal binnentreden met een *τί ἂν Θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν*; ¹⁾ zoo niet op de lippen dan toch in de gedachten en ge hebt zoo ongeveer den toestand voor den geest, waarin ik mij voorstel in deze oogenblikken te verkeeren.

Indien *Icarus*' val de ouden niet te zeer had afgeschrikt, ik geloof stellig, dat ze *Daedalus*' uitvinding hadden gebruikt om bekwamelijk en *Scylla* en *Charybdis* te vermijden. Evenwel het vliegen blijft, dat leert onze tijd, ook al vermijdt men de zon, gevaarlijk genoeg. En de Romein of de Griek, die de straat van Sicilië per vliegtuig wilde oversteken, liep toch altijd nog een kans op de rotsen te pletter te vallen. Gezwegen nog daarvan, dat hij na volbrachte reis wel kon getuigen zoo *Scylla* als *Charybdis* te hebben vermeden, maar ook moest bekenen van die beide door den verre afstand slechts een vaag beeld te hebben opgevangen.

Het scheen mij evenwel het beste in deze ure een reis per vliegtuig te wagen, ondanks al de gevaren en bezwaren daaraan verbonden. Ik zag geen veiliger middel om mijn *Scylla* en mijn *Charybdis* te ontwijken. En daarmede heb ik U tevens geteekend het karakter van het woord, dat ik tot U wensch te spreken over

Nieuw-Testamentische Exegese.

Ge hoort, ik laat een lidwoord weg. En dat niet zon-

der reden. Volledig kan en wil ik niet zijn.²⁾ Ik ga handelen over enkele bergtoppen, die mij bijzonder in het oog vallen, zoo menigmaal ik het gebied van het mij opgedragen vak uit de hoogte overzie. Ik weet, dat ik het gevaar loop neer te storten, maar de reis moet gewaagd, want ge dient althans eenigermate te weten, wat ge van mij hebt te verwachten. Ik koos mijn titel, al ben ik er mij van bewust, dat veel, van wat ik zeggen ga, de uitlegging van het Oude Testament niet minder raakt dan die van het Nieuwe. Hoezeer wij echter de eenheid der beide verbonden wenschen vast te houden, er blijft een onderscheid, een onderscheid, dat twee leerstoelen eischt en dat, 't kan niet anders, ook mijn rede zal beheerschen.³⁾

Ik moet, na aldus mijn onderwerp te hebben bepaald, beginnen met een herinnering. Immers ik mag aannemen, dat ik U niet meer behoef te bewijzen, dat alle beoefening der wetenschap uitgaat van een a priori. Dat is niet alleen van de zijde der Vrije Universiteit onophoudelijk aangetoond, maar zelfs het geheele bestaan van onze academie hangt met deze stelling samen.⁴⁾ Dat ik het waag de hier bedoelde waarheid nog weer eens uit te spreken en toch niet vrees voor de beschuldiging uilen naar Athene te dragen is, omdat juist op het gebied der Nieuw-Testamentische wetenschap werd en wordt betoogd, dat elke vooringenomenheid beslist moet worden uitgebannen.⁵⁾ Een onmogelijke eisch, zooals wel de ervaring leert. Of vindt ge het niet merkwaardig, dat een man als *Heinrici*, die zelf voor onbevooroordeeldheid pleit, toch, als hij ons de geschiedenis der hermeneutiek beschrijft, duidelijk laat uitkomen, hoe wijsgeerige prae-missen menigmaal de regelen der uitlegging hebben bepaald.⁶⁾

En wilt ge liever een strikt theoretisch bewijs, dan bied ik U deze sluitrede. Alle wetenschap gaat uit van een a priori. Schriftuitlegging is wetenschap. Atqui ergo, ook de exegese mist haar praemissen niet. Het mag ons dan ook niet verbazen, dat door meer filosofisch aangelegde geesten onze laatste conclusie als onafwijsbaar wordt aanvaard.⁷⁾

Evenwel, daarmee zijn we nog niet gereed. Veilig mag gezegd, dat het toornen tegen een a priori op het gebied der exegese een zeer bijzondere oorzaak heeft. Het valt niet te ontkennen, dat in vroeger tijd niet alleen niet is gepoogd het aantal der praemissen tot een minimum te beperken, maar dat — m. n. de Roomsche en rationalistische Schriftverklaring staat hier schuldig — veel, dat resultaat van exegese was en moest blijven, onnoodig en verkeerd tot a priori is gemaakt.⁸⁾ Reactie kon niet uitblijven. Maar daaruit volgt voor ons de plicht om weliswaar te erkennen, dat er vóóroordeelen zijn, maar ook en niet minder vast te stellen, welke de beginselen zijn, van waar onze exegese zal uitgaan.

Ik mag weer op uw aller instemming rekenen, als ik verklaar, dat voor ons Gereformeerden, dit het beginsel is, vanwaar we uitgaan: de Heilige Schrift zoowel des Ouden als des Nieuwen Testaments is in onderscheiding van alle andere geschriften het onfeilbaar Woord van God, bekleed met absoluut gezag zoo over leer als over leven.⁹⁾ Waar het dus eigenlijk en alleen op aankomt, is op de Schriftbeschouwing. Het antwoord, dat iemand bewust of onbewust geeft op de vraag, wat denk ik van de Schrift, hoe ga ik tot de Schrift, zal heel zijn exegese beheerschen.¹⁰⁾ Juist omdat we hier van alles den grondslag hebben, is het buiten mijn schuld, dat ik in het vervolg van mijn betoog op deze kwestie telkens zal moeten

terugkomen. Laat mij hier tevens nog eens mogen opmerken, dat de vrijheid der exegese door dezen grondslag allerm minst wordt weggenomen. De exegese is een empirische wetenschap. Zij vindt haar object en dat object is het met gezag bekleede Woord van God. Ik weet wel, dat velen ons dit niet willen toegeven. Het bewijs van deze stelling is echter niet te leveren, het is een zaak van geloof. Gelooven anderen, dat ze in den Bijbel dokuminten vinden niet onderscheiden van andere soortgelijke aktestukken, wij gelooven, dat en het Oude en het Nieuwe Testament zijn ingegeven door den Heiligen Geest. We mogen dit in hooge mate waarschijnlijk kunnen maken, verder kunnen we niet gaan.¹¹⁾ Maar daarom kan hier ook van geen belemmering der vrijheid sprake zijn, evenmin als de chemicus onvrij is, wijl hij aan de eene stof niet de eigenschappen der andere kan doen toekomen.¹²⁾ De wetenschap kan niet zonder uitgangspunt. Zelfs de wiskunde begint met axioma's.

Liever dan thans te gaan aantoonen, wat het genoemde grondbeginsel wel ontleed zou blijken in zich te bevatten, wil ik U wijzen op een belangrijk gevolg, dat er voor de Nieuw-Testamentische wetenschap uit voortvloeit. Buigen we voor het gezag der Schrift, dan kan het niet anders of de eereplaats onder de wetenschappen, die zich met die Schrift, thans in enger zin genomen, bezig houden, komt toe aan de exegese.) De Schrift is Gods Woord, welnu laat ons dan allereerst beluisteren, wat dat Woord Gods ons heeft te zeggen. Ook hiertegen zal onder ons weinig bezwaar bestaan. Integendeel, daarvan is men onzerzijds zoozeer overtuigd, dat ge, als ik U inzage gaf van het schrijven, dat mij de benoeming tot hoogleeraar mededeelde, zoudt bespeuren, dat deze brief al de te onderwijzen vakken samenvatte onder den

titel: de uitlegging van het Nieuwe Testament. Het is waar, dat onze Encyclopaedie de Bibliologische groep in verscheidene deelen laat uiteenvallen en van die deelen is de exegese er één. Evenwel, zoo ik *Dr. Kuiper* recht begrijp, is het allerm minst zijn bedoeling te zeggen, dat al de vakken, die hij natuurlijk niet anders dan na elkander behandelen kan, daarom op één lijn zouden staan in beteken is en belangrijkheid. Eisch van het Geref. beginsel is het, dat de exegese in waarde bovenaan wordt geplaatst. God geeft ons zijn Woord, wij moeten beginnen met dat Woord te onderzoeken als het Woord Gods. Zelfs de kanoniek moet daarom voor de exegese wijken, niet alleen formeel, omdat de kanoniek voor 't grootste gedeelte werkt met de resultaten der exegese, maar ook materieel, wijl het van meer belang is te weten, wat God zegt, dan de omstandigheden te kennen, waaronder Hij het zeide.¹⁴⁾

Evenwel, wat zoo voor ons waar is, wordt — althans praktisch — door zeer velen ontkend. Wanneer men kennis neemt, van hetgeen tegenwoordig als Nieuw-Testamentische wetenschap wordt aangeboden, dan komt onwillekeurig de gedachte op aan een markt in onze goede stad, waarop tal van kooplieden eigen waar aanprijzen en die van anderen trachten in kwalijk daglicht te stellen. Er is een tijd geweest, niet het minst in de dagen en onder den invloed van de Tübingsche school, dat, wat veelal inleidingswetenschap wordt genoemd, aller aandacht boeide. Kenschetsend was b. v. het woord, waarmede *Ab Utrecht Dresselhuis* en *Niermeijer* in 1850 hun nieuwe tijdschrift bij het publiek inleidden, een tijdschrift, dat moest heeten: *Magazijn voor Kritiek en Exegetiek des Nieuwen Testaments*, omdat de kritiek in het bijzonder op den voorgrond trad.¹⁵⁾ En dat deze

richting lang stand hield, leert wel het feit, dat 40 jaren later de Utrechtsche hoogleeraar *Cramer* zijn *Exegetica et Critica* uitgaf.¹⁶⁾

Er is echter in de laatste jaren veel veranderd. Ook voor de kritiek begon de belangstelling te verflauwen.¹⁶⁾ Men wilde weer iets anders. En op dit oogenblik kan, mits men mij eenige overdrijving ten goede rekene, worden gezegd, dat zeer velen, die zich Nieuw-Testamentici noemen, met allerlei bezig zijn behalve met het Nieuwe Testament. De bestudeering van de patres apostolici wordt aan den Nieuw-Testamenticus opgedragen. Ontdekt *Rendel Harris* de Oden van Salomo, dan zijn het vooral Nieuw-Testamentici, die zich er mede inlaten. Wordt er een leerstoel voor Grieksch—Oostersch Christendom opgericht, dan wordt een N.-Ticus aangewezen om het onderwijs te geven.¹⁷⁾ De bestudeering van het Syrisch, zoowel als van de *ܡܨܝܚܐ* in het algemeen wordt aan de N.-Tici toevertrouwd. Zelfs de Talmudica, zoo eischt *Fiebig*, moeten niet zoozeer door den Alttestamentler, als wel door den man van het N. T. worden bestudeerd.¹⁸⁾

Een niet gering deel van hen, die zich met het N. T. in enger zin bezig houden, zijn Religionsgeschichtler. D. w. z. ze vragen niet meer, wat zegt het N. T., maar vanwaar komt de stof, die het ons te lezen geeft. En zoo zouden we kunnen voortgaan. Doch ik heb genoeg te hooren gegeven, om U te doen gelooven, dat de eigenlijke uitlegging van het N. T. geheel op den achtergrond is gekomen. Bekend is, dat *Preuschen* een periodiek uitgeeft, die zich aandient als: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristentums*. Nu is het zeker in ons verband merkwaardig te vinden, dat van den jaargang 1911, die 352 bladzijden telt, aan exegese zijn gewijd nog geen 50 pagina's en dat zeer ruim gerekend.¹⁹⁾

Waarom wordt nu de exegese zoo verwaarloosd? Op die vraag mogen we het antwoord niet schuldig blijven. De eerste reden is ongetwijfeld, dat men in het N. T. niet niet meer ziet het Woord van God, maar slechts oude dokumenten. Dit blijkt vooral bij den Religionsgeschichtler. De bestudeering van het N. T. is voor hem historische theologie.²⁰⁾ Natuurlijk is dan het onderzoek naar het ontstaan van den inhoud der dokumenten van zeer groot gewicht. Dit gepaard met de toepassing der evolutie theorie op theologisch terrein geeft de Religionsgeschichtliche school. Hier echter staat beginsel tegenover beginsel en we kunnen niet anders doen dan protest aantekenen en zelf een anderen weg bewandelen.²¹⁾

Er is echter nog een reden en daarover dient iets langer gesproken. Men vindt exegese vervelend, afgezaagd.²²⁾ Onnoodig ook, omdat er reeds zooveel exegetische arbeid is verricht. Iets nieuws is er toch haast niet meer te vinden. Wat er in den tekst ligt, is er voorheen uitgehaald en de nieuwe vonden zijn in den regel minder waard dan het oude en bestaande. Overeenstemming is ook niet te verkrijgen.²³⁾ Men wil de exegese nog wel beoefenen uit praktisch oogpunt, voor de vervulling van het kerkelijk ambt en van zekere zijde beijvert men zich de wijze aan te geven, waarop ook in de kerk de resultaten van kritiek en Religionsgeschiede kunnen worden verwerkt,²⁴⁾ maar meer dan ook niet.

Ge gevoelt, het gaat hier om een zaak van gewicht. Bevatten de vermelde opmerkingen waarheid, dan zouden ook wij beter doen, alhoewel de prioriteit der exegese handhavende, toch voor de Schriftverklaring eenvoudig te verwijzen naar het in vroeger dagen opgelegde en zelf ons, zoo al niet aan Religionsgeschiede, dan toch aan anderen arbeid te geven.

Het wil mij echter voorkomen, dat deze bedenkingen tegen exegese niet steunen op goeden grond, dat ze van een verkeerde onderstelling uitgaan en dat we niet alleen theoretisch, maar ook praktisch moeten volhouden : exegese voorop. Evenwel, ik mag U niet verhehlen, dat ge ook in het nu volgend betoog de kracht van het door ons aanvaarde beginsel zult zien werken. Vandaar dat ik me niet inbeeld tegenstanders volkomen te kunnen overtuigen.

Hoeveel reden er ook schijnt te zijn om mismoedig te worden ten aanzien der exegese, ik durf te blijven beweren, dat de Schriftuitlegging niet alleen nog niets van hare belangrijkheid, maar evenmin iets van haar aantrekkelijkheid heeft verloren. Wij mogen, maar wij behoeven ons ook door onze tegenstanders niet in een hoek te laten dringen, waar we krachtens ons beginsel niet kunnen komen. Als we over de exegese klagen, ligt dat niet aan haar, maar aan ons, die evenals de Emmausgangers zoo menigmaal *ἀνόητοι καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ* zijn om de Schrift te verstaan.²⁵⁾

Zal de exegese weer tot eere komen, dan moet, dit spreekt wel van zelf, tegenover hetgeen bestaat, een betere exegese kunnen worden gesteld.²⁶⁾ En dat is mogelijk. Daartoe bedenke men slechts, dat elke tijd zijn eigen Schriftverklaring heeft, of anders gezegd, dat goede Schriftverklaring het karakter moet dragen van den tijd, waaruit zij stamt.²⁷⁾ Ik bedoel dat niet in algemeenen zin. Zeker, de exegeet is kind van zijn tijd en ook in dit opzicht niet voraussetzungslos. Maar daar is het mij hier niet om te doen. Ik let op een opzettelijk zich plaatsen in de beweging der tijden ; niet een meegesleurd worden tegen wil en dank, maar een medestrijden en medelijden met den tijd, waarin men verkeert.

Oppervlakkig bezien schijnt dit alles uitermate vreemd.

De Schrift blijft de Schrift, de Heilige Geest blijft de groote Doctor Ecclesiae, de mensch blijft onder alle omstandigheden mensch.²⁸⁾ Hoe kan dan de exegese verschillen naar de tijden? Ik wensch deze eenheid niet uit het oog te verliezen. Integendeel, zelf zou ik haar met allen nadruk voorop willen plaatsen. Daardoor blijft de continuïteit der exegese gehandhaafd. Daardoor kunnen we er verzekerd van zijn, dat, als alle hulpmiddelen goed worden toegepast, een volgend geslacht niet alleen niet het contradictore, maar zelfs niet het contraire, van hetgeen het voorgeslacht in de Schrift zag, er uit te voorschijn zal brengen.

De Schrift, zoo stelden we voorop, is het Woord van God, ingegeven door den Heiligen Geest. Welnu, geen geleerde, geen geslacht, geen tijdperk is bij machte de sprake des Heeren ten volle te verstaan. Omdat we met Gods Woord te doen hebben, zal dieper delven steeds nieuwe schatten te voorschijn brengen.²⁹⁾

Ik hoor me tegenwerpen: algemeenheden! In theorie misschien zeer fraai, maar kunt ge dan aanwijzen, dat in de praktijk deze dingen zoo zijn? Ik geloof van wel!

De Schrift is Gods Woord. Alle geslachten hebben mede te werken om, met hetgeen hun tijd biedt, dat Woord te onderzoeken. Wie slechts enkele regelen Schriftverklaring van de patres, van de hervormers en uit onze dagen naast elkander legt, bespeurt dadelijk het groote verschil. Natuurlijk kan en behoeft ik U hier geen geschiedenis der Nieuw-Testamentische exegese te geven.³⁰⁾ Ik bepaal er mij toe U eenige voordeelen op te noemen, die onze tijd ons geeft en waarvan we partij kunnen trekken voor de verklaring van het N. T.

Vooreerst denk ik aan de groote verandering, die de bestudeering van de taal, waarin het N. T. werd geschreven, in de laatste 20 jaren heeft ondergaan. Sinds

aan het Grieksch van het N. T. de toekomstige plaats werd gegeven in de geschiedenis der Helleensche taal en we dat Grieksch hebben leeren in verband brengen met de door het volk in het begin onzer jaartelling gesproken *κοινή*, is van allerlei zijde licht gekomen over tal van plaatsen, waarmede men voorheen geen raad wist of die onjuist bleken opgevat. Voorbeelden behoef ik hier niet op te noemen, ge kunt ze te over vinden in verschillende handboeken en verhandelingen uit den laatsten tijd. Wel is dit van belang. Diepzinnige geesten hebben altijd gepleit voor ernstige studie der grammatica. Ik wil *Luthers* bekend gezegde niet weer aanhalen,³¹⁾ maar zeide ook niet *Melanchton*: *Omnis bonus theologus et fidelis interpres doctrinae coelestis necessarie esse debet primum grammaticus, deinde dialecticus, denique testis?*³²⁾ Reeds door den arbeid van *Winer* was veel verbeterd en vooral aan veel willekeur de kop ingedrukt. Toch komt het mij voor, dat we eerst thans in staat zijn, misschien is nog beter gezegd in staat worden om het terrein der grammatica en ook van het lexicon van het N. T. op de rechte wijze te onderzoeken.

Dat dit van het allergrootste gewicht is voor de exegese, behoeft hier door mij niet meer te worden betoogd. Aan de andere zijde mag aan de grammatica weer niet te veel aandacht worden besteed. De theoloog moet geen philoloog worden en de spraakkunst mag in de godgeleerde faculteit slechts hulpdienst blijven verrichten. Met nadruk moet ik daarom opkomen tegen de schromelijke overdrijving, waaraan *Prof. De Zwaan* zich dezer dagen schuldig maakte.³³⁾ Als altijd, geldt het ook hier: Overdaad schaadt, en wie te veel vraagt, krijgt niets.

Doch laat mij een ander voordeel mogen noemen! Reeds in vroeger eeuwen heeft men begrepen, dat de

exegese van het N. T. uitnemend kon worden gediend, door wat de Mischna, oude Midraschim en enkele andere Joodsche geschriften boden. Maar te vaak heeft men door gemis aan genoegzaam ontwikkeld historischen zinaangehaald en bijgebracht zonder oordeel des onderscheids, met name met verwaarloozing der chronologie. Wat zijn we ook in dit opzicht in de laatste jaren door den arbeid van verschillende geleerden vooruitgegaan! Wat liggen er al schatten opgestapeld, die de exegese kan verwerken.³⁴⁾

Onze tijd is een tijd van psychologie. Men is met de buitenzijde van het leven niet tevreden. Men vraagt naar beweegredenen, naar zielkundige verklaringen van woorden en daden. Ik geloof zelfs, dat men menigmaal veel te ver gaat en vergeet, wat de Schrift vraagt: Want wie van de menschen weet, hetgeen des menschen is, dan de geest des menschen, die in hem is.³⁵⁾ Er is slechts Eén, die harten kent en nieren proeft. Evenwel misbruik daargelaten, wie ziet niet van hoeveel belang dit alles is voor de uitlegging van het N. T.? De inspiratie der apostelen draagt zulk een gansch ander karakter dan die der profeten. De apostelen hebben het woord, dat ze spraken, doorleefd, doorvoeld! Het is zielepijn, die hen doet klagen, blijde vreugde, die hen doet jubelen. Dat alles gebruikt de Geest van God. Maar hebben we dan niet te trachten, met eerbiediging der grenzen, in te dalen in het hart dergenen, die ook tot ons nog spreken?³⁶⁾ Voeg daar nu bij de goede zijde van het realisme.³⁷⁾ Er is een tijd geweest, dat men liefst van teksten gewaagde, de eenheid brak van persoon en werk. Wat is er al niet gehandeld over het leersysteem van *Paulus* of *Johannes* Thans slaat men een anderen en, naar ik vast geloof, beteren weg in. Men ziet personen, menschen, menschen van gelijke beweging als wij. Niet geleerden, maar waar-

lijk voelende menschen, menschen, van wie het geldt als van ons, dat ze met zielkunde alleen niet zijn te begrijpen. Ik hoop niemand onrecht aan te doen. Maar in dit opzicht staat voor mij *Deissmanns* Paulus bovenaan. Nu weet ik wel, dat ook hier zeer veel wordt overdreven en vooral, dat de Goddelijke factor vaak geheel uit het oog wordt verloren. Maar dat neemt niet weg, dat het Schriftwoord ook voor ons meer beteekenis zal krijgen, als de warme levensadem er ons uit tegenkomt. Gods Geest heeft gewerkt in en door levende menschen. De Schrift leeft, omdat ze Gods Woord is. Maar zij zal meer aansluiten aan ons leven, als we ook de menschen zien en hooren, die schreven onder de leiding van Gods Geest.

Mag ik nog één ding noemen van onzen tijd, waarmee de exegese haar nut kan doen? Er is tegenwoordig een zekere smaak voor het kleine, het individueele. Men vervaardigt liever smaakvolle en gezellige meubelen, dan dat men pyramiden bouwt. Van dien trek naar het kleine kan de uitlegging van het N. T. vruchten plukken. Zeker er dreigen weer gevaren. Ook hier vergete men om de boomen het bosch niet. Maar in het algemeen kan gezegd, — ik maak een zeker voorbehoud, waarop ik aan het einde terugkom — dat in zake de exegese de groote lijnen getrokken zijn. Het karakter, dat de verschillende Bijbelboeken dragen, is door meer dan een uitlegger uitnemend geteekend. Er is echter bij de exegese, vergun me het woord, zooveel peuterwerk te verrichten. Vooral door fijne onderscheiding op het gebied van grammatica en lexicon, kan de zin soms veel duidelijker worden. Maar daartoe is noodig ingespannen en uiterst tijdroovende arbeid. Dat er voor zulk werk in onze dagen nog lust is en gelegenheid, zal ongetwijfeld aan de exegese ten goede komen.

Ik geloof, dat ik thans genoeg heb opgesomd om U te bewijzen, dat er nog aanleiding te over is om ons met frisschen moed aan de exegese te geven en ik vertrouw, dat ge me zult toestaan een tweede reden te noemen, waarom ook in onzen tijd de beoefening der Schriftuitlegging niet mag worden verwaarloosd. Elke tijd, zoo zagen we aan den onzen, heeft bijzondere voordeelen. Ik voeg er aan toe, elke tijd heeft zijn eigen vraagstukken en ziet oude vraagstukken onder andere belichting. Ook dit is voor de exegese van veel belang.

Misschien zal men mij dit laatste niet voetstoots toegeven. Ge zult opmerken: de exegese heeft te verklaren het ons objectief gegeven Woord van God. Een exegeet heeft niet met zijn vraagstukken tot de Schrift te gaan, dat is het werk van den Dienaar des Woords, van den practicus op elk gebied, van den geloovige voor zijn eigen persoon. Een uitlegger heeft niet anders te doen, dan te verklaren, wat er staat, alleen zal hij die verklaring geven met en naar zijn eigen Schriftbeschouwing. Volkomen waar. Evenwel, ik moet U herinneren, dat ik reeds in het voorbijgaan heb opgemerkt, dat iedereen, ook de Schriftuitlegger onwillekeurig, vaak misschien zelfs tegen wil en dank, kind is van den tijd, waarin hij leeft. Hij kan bij het verklaren zich die vragen van den tijd niet uit het hoofd zetten. Zij verlaten hem nooit. Het gevolg zal zijn, dat er telkens, zonder dat de exegeet er iets aan doen kan, een associatie van voorstellingen ontstaat. Hetgeen hij leest in het Schriftwoord, zal hij verbinden met de gedachten van zijn tijd, die ook hem vervullen. Dit verband is eenvoudig niet te ontgaan.

Acht ge dit een nadeel? Meent ge, dat dit alles aan goede verklaring in den weg staat en derhalve zooveel mogelijk moet terzijde geschoven? ⁸⁸) Ik niet! Hier gevoelt

ge weer de werking van ons a priori. Het komt mij voor, dat, als men van ons beginsel uitgaat, juist de vragen van den tijd zullen mede helpen om de Schrift beter te doen verstaan. Wanneer iemands kinderen het roodvonk hebben en hij leest in dien tijd een verhandeling over het roodvonk, dan zal de ervaring, aan het ziekbed van zijn kinderen opgedaan, hem dat artikel beter doen begrijpen. En ook omgekeerd, hetgeen hij leest, zal hem oog geven voor verschillende verschijnselen, waarop hij anders wellicht niet zou hebben gelet. Zoo is het met de Schrift. Zij is, gelooven we, gegeven als het Woord van God voor alle tijden, zij geeft waarachtig licht, zij het ook menigmaal niet dan na ernstig en nauwgezet onderzoek, over alle vraagstukken van het leven.³⁹⁾ Te voren zeiden we reeds, geen tijd kan Gods Woord volkomen kennen. Daarom zal een leven, bij hetgeen den tijd beweegt, onwillekeurig oog geven voor tal van dingen, die in het Schriftwoord liggen opgesloten en die in vroegere dagen niet werden bemerkt. En daardoor geeft de Schrift dan van zelf licht over de moeilijkheden van het leven. Ieder heeft gelegenheid te over om de waarheid dezer bewering in te zien. Krijgt in onzen socialen tijd de Mozaïsche wetgeving niet weer een nieuwe beteekenis? Hoe menigmaal is de beschouwing al veranderd over den mensch der zonde, over den Antichrist! Wanneer we in onze dagen zien, dat als nooit te voren opzettelijk het recht Gods wordt ter zijde geschoven en welbewust de waarheid van Gods openbaring wordt ontkend, krijgen we dan door dat alles niet een veel beter inzicht in het stuk van den Antichrist dan onze vaders, die altijd weer schier uitsluitend naar Rome zagen? En zoo zou er meer zijn te noemen. Waarlijk, het kind zijn van eigen tijd staat het verstaan van de Schrift niet in den weg.

Geloof men niet, dat de Bijbel is het met gezag bekleede woord van God, ja dan zal men moeten pogen zich zoo veel mogelijk te stellen buiten zijn tijd en — men zal er nimmer geheel in slagen. Het is reeds onmogelijk ons volkomen te verplaatsen in den gedachtengang van een onzer tijdgenooten. Maar gelooft men, dat de Heilige Geest de eigenlijke Schrijver is van het Goddelijk Woord, dan zal het kennen van den tijd ook de Schrift beter doen verstaan. De Schrift is niet van den tijd en van de wereld, maar voor alle tijden en voor de geheele wereld. En daarom, ook de Schriftverklaring mag niet staan buiten den tijd. Zij mag zich door den tijd niet laten beheerschen en heeft nochtans met dien tijd te rekenen.

Men versta mij evenwel niet verkeerd. Mijn bedoeling is niet de wetenschappelijke exegese praktisch te maken, of stichtelijke opmerkingen in de exegese als zoodanig op te nemen. De toepassing behoort tot de uitlegging niet meer. Elders heb ik aangewezen, dat tot de exegese alleen mag gerekend, wat rechtstreeks uit het Schriftwoord voortvloeit; de toepassing begint, zoodra iets van buiten af met dat Schriftwoord wordt in verband gebracht.⁴⁰⁾ Wat ik tracht te betoogen, is dit. Juist hetgeen in een woord ligt, hetgeen er logisch uit mag worden afgeleid, zal telkens beter worden verstaan, naarmate de tijd voortgaat. Zoo behoeft er nooit stilstand in de exegese te zijn, maar is er altijd vooruitgang. Trouwens, het kan niet anders. De Schrift is ingegeven door den Heiligen Geest en er is daarom geen waarachtige uitlegging mogelijk dan door dienzelfden Geest.⁴¹⁾ En die Geest is niet dood, maar Hij leeft en Hij werkt, Hij blijft in de waarheid leiden. Ook daarom moet er voortgang zijn. Voor ons Gereformeerden is dit van veel belang. Wij gelooven, dat Gods Woord gezag bezit, dat het normatief is. Maar zal

daarvan in de praktijk iets komen, dan moet er vooruitgang zijn ook in de exegese, een vooruitgang, die gelijken tred houdt met het verloop der geschiedenis, welke immers geleid wordt door de voorzienigheid Gods?

Wij zagen, dat er vooruitgang in de exegese mogelijk is, ja moet zijn. Het spreekt van zelf, dat de twee redenen, die wij noemden, waarom de exegese niet mocht worden verwaarloosd, feitelijk nauw samen hangen. Omdat elke tijd nieuwe dingen brengt en op zulk een wijze de exegese verder komt, is er daardoor van zelf kans, dat meer duisterheden van het leven door het licht van Gods Woord worden opgeklaard. Voor één dwaling zij men echter op zijn hoede. Vooruitgang in de exegese wil nog niet zeggen verandering in de Schriftuitlegging. Zeker, het geschiedt, dat we fouten leeren zien en natuurlijk hebben we die te verbeteren, 't geschiedt ook omgekeerd vaak, dat nieuw onderzoek tot oudere exegese terug doet keeren. In elk geval, de exegese ontwikkelt zich onder Gods voorzienigheid, daarom verandert ze in haar geheel genomen eigenlijk niet. Ook van deze zijde bezien, blijft er continuïteit. Er komen alleen nieuwe wegen naar hetzelfde doel. Er worden nieuwe zalen geopend in hetzelfde museum. Anders niet.

De stelling, dat elke tijd zijn eigen vraagstukken heeft en de oude, groote problemen ziet onder andere belichting, was, zoo zeiden we, voor de exegese van het allergrootste gewicht. Vergunt me, dat ik het nu volgend deel van mijn rede gebruik om U dit ten opzichte van twee oude vraagstukken te doen zien en wel twee problemen, die de exegese zelf raken. Ik behoef U niet te herinneren, dat ook hierbij het eens gekozen uitgangspunt onze leidster zal zijn. De twee problemen, die ik bedoel, zijn allereerst de verhouding van exegese en traditie en voorts de kwestie van den dieperen zin.

Als ik U ga spreken van exegese en traditie, dan dien ik in de eerste plaats zoo duidelijk mogelijk te omschrijven, wat ik hier onder traditie versta. Immers, misverstand is niet buiten gesloten. De hoogleeraar *Cramer* schreef over exegese en traditie en dacht bij dit laatste woord uitsluitend aan den tekst van het Nieuwe Testament, bepaaldelijk zooals de *Textus Receptus* dien aan geslacht na geslacht heeft overgeleverd.⁴²⁾ In dien zin nu bedoel ik traditie hier niet te gebruiken. Ik zou hebben kunnen zeggen: exegese en dogma, maar dan vrees ik nog erger misverstand. Onder dogma immers verstaan theologen zeer bepaaldelijk, hetgeen door de kerk is vastgesteld; juist de kerkelijke bekrachtiging geeft aan de een of andere leerstelling het karakter van een dogma.⁴³⁾ En nu stem ik U dadelijk toe, dat van de door mij bedoelde traditie het dogma niet alleen het voornaamste, doch ook het grootste deel vormt, maar toch wil ik hier onder traditie ook begrijpen allerlei inzichten, meeningen, gevoelens, die zonder door een kerk tot dogma te zijn verheven of ook maar door eenigen kring te zijn vastgesteld, te zamen iemands wereld- en levensbeschouwing vormen. In dezen zin heeft ieder dus zijn traditie. Dit woord mag ik hier gebruiken, omdat weliswaar veel van onze wereld- en levensbeschouwing langzamerhand, in den loop van ons leven bij ons kan opkomen, maar haar grondslag toch altijd door overlevering tot ons kwam.⁴⁴⁾

Wanneer ik nu zeg te gelooven, dat exegese en traditie iets met elkander te maken hebben, dan zie ik menigeen bedenkelijk de wenkbrauwen fronsen. Onze tijd heeft niet veel op met de z.g. systematische theologie.⁴⁵⁾ En men roemt het juist als een voordeel, dat wij hebben geleerd onze exegese van alle systematische theologie los te maken.⁴⁶⁾ Nu zal ik de laatste zijn om te ontkennen,

dat er in dit opzicht veel is verbeterd. Maar ik stel er beslist naast, dat het geheel onmogelijk is om onze exegese van onze levens- en wereldbeschouwing, van onze traditie, van ons dogma los te maken. Gij zult mij dit toestemmen, indien ge U slechts te binnen brengt, dat wij bij den aanvang hebben herinnerd, hoe alle exegese vaneen a priori moet uitgaan en ook in 'tvervolg hebben betoogd, dat de exegese altijd den invloed zal ondergaan der vraagstukken van den tijd. Nu is onze wereld- en levensbeschouwing welbezien toch niets anders dan de oplossing, die wij persoonlijk van enkele, vele of alle problemen, die den tijd, waarin wij leven, beroeren, meenen te moeten geven. Is dit zoo, dan volgt uit het bovenstaande van zelf, dat er een verband *is* tusschen exegese en traditie.⁴⁷⁾

Er *is* verband, of we het willen of niet.⁴⁸⁾ En de vraag, die we stelden, komt dus in deze andere formulering voor ons te staan: hoe is dat verband, hoe moet zijn het verband tusschen exegese en traditie. Want dit is waar, er dreigen hier gevaren, gevaren die moeten en kunnen vermeden.

Gaan we de geschiedenis na, dan springt het in het oog, dat in vroeger tijden niet maar nood gedwongen het verband tusschen exegese en dogma is aanvaard, maar dat men dat verband opzettelijk heeft gezocht en de snoeren van samenbinding zoo eng mogelijk heeft aangetrokken.⁴⁹⁾ In het algemeen gesproken kunnen we zeggen, dat de patres apostolici zich met exegese nog niet hebben bezig gehouden. Het Schriftgebruik draagt bij hen een overwegend stichtelijk karakter.⁵⁰⁾ Eerst toen de ketterij opdook, kwam ook de exegese. En de exegese had ten doel de verklaringen, die onjuist waren, omdat zij op het eene Schriftwoord eenzijdig den nadruk legden

en het andere verwaarloosden, te ontzenuwen en bovenal een formule te vinden, waardoor aan alle plaatsen volle recht werd gedaan. Die formule werd straks door kerkelijke bekrachtiging dogma, zoodat de exegese der patres voor een niet gering deel beoogde het zoeken van het dogma.⁵¹⁾ Een soortgelijk verschijnsel treft ons — om nog weer eens te letten op een bloeiperiode der exegese — in den hervormingstijd. Ieder weet, hoe in de exegetische werken der reformatoren naar aanleiding van verschillende teksten tegen de dwalingen van Rome, Doopsgezinden en Libertijnen wordt te velde getrokken. De exegese zocht die weerlegging, zij zocht handhaving van het oude dogma met ter zijde stelling van ingeslopen kwaad. Zelfs wordt de geheele of gedeeltelijke dogmatiek, zooals b. v. bij *Melanchton* en *Zanchius* wel in de exegese opgenomen. Men acht de exegese a. h. w. niet volledig zonder dit alles.⁵²⁾ Nog erger is het bij Rome. Daar beheerscht niet slechts het dogma de exegese, maar ook de kerkelijke uitlegging bindt den exegeet. Er moet hier dus gesproken van een absoluut heerschen der traditie in den ruimsten zin van het woord.⁵³⁾

Men gevoelt wel, dat hier iets hapert. Trachten we op te sporen, wat het mag zijn. Ik geloof niet, dat het in de eerste plaats de onvrijheid der exegese is, waarover we ons hebben te beklagen. Immers we zagen reeds op allerlei wijze, hoe het met de vrijheid is gesteld. Spreekt men over absolute vrijheid, dan bestaat ze alleen in naam. Dat ook te groote sterkheid van den band tusschen exegese en dogma de fout niet is, die wij zoeken, zal ieder duidelijk zijn, die zich indenkt, wat het dogma eigenlijk is. Het dogma rust op exegese. Het zou niet tot dogma zijn verheven, indien men er niet van overtuigd was, dat het vastgestelde geheel in overeenstem-

ming was met Gods Woord. En er is niets tot dogma gemaakt, tenzij algemeen werd aangenomen dat, wat men vastlegde, de saamvatting was van verschillende goed uitgelegde Schriftplaatsen. Het dogma biedt als het ware, vergunt me het min schoone beeld, het bezinksel der exegese, dat deel der Schriftuitlegging, waarover geen verschil meer bestond. Daarom is het reeds zoo vreese-lijk niet, als de exegese, ik zeg niet zich laat beheerschen door, maar ernstig rekening houdt, met wat in het dogma ligt uitgedrukt.⁵⁴⁾

Het roepen om verbreking van het verband tusschen dogma en exegese heeft, zoo merken we hier als tusschen haakjes op, dan ook menigmaal een bedenkelijke zijde. Men is het persoonlijk niet eens met het dogma der kerk. Men vindt in dat dogma niet de uitdrukking, van wat men zelf gelooft. Al verder acht men zich niet in vol-strekten zin aan het gezag van Gods Woord onderworpen. Integendeel, men meent het recht te hebben verschillende dingen te gelooven, al moet men toegeven, dat de Schrift ze ons anders leert. En nu gaat men boedelscheiding houden. Nu moet er een Bijbelsche Theologie komen. Daarin verwerkt men de resultaten der exegese. Dit en dat is leer van verschillende Bijbelschrijvers. Maar men behoudt zich voor zelf iets anders te leeren en te ge-looven en dat andere wil men geven in de Dogmatiek.⁵⁵⁾ Natuurlijk heeft zulk een leersysteem, dat of geheel buiten de Schrift omgaat of een door de kritiek verminkten Bijbel met eigen ervaring ten grondslag heeft, op den naam Dogmatiek geen recht meer. Ook daarom, wijl zeker in de meeste gevallen elke kerkelijke sanctie zal ontbre-ken. Wij kunnen deze zaak hier niet verder uitwerken. Het is voor ons doel genoeg er op te hebben gewezen, dat men niet zelden exegese en dogmatiek geheel scheidt,

omdat men het eigen leersysteem niet wil laten beheerschen door het Schriftwoord.

We mogen nu herhalen, wat we vonden : niet het feit op zichzelf, dat er verband gelegd werd tusschen dogma en exegese is bedenkelijk, maar op het hoe komt het aan. En dan wil het mij voorkomen, dat dit in vroeger tijden vaak de fout is geweest, een fout, die zich later zeer ernstig heeft gewroken, dat men bij de wetenschappelijke Schriftuitlegging schier uitsluitend op het belang der dogmatiek heeft gelet. De exegese werd dienstbaar gemaakt aan het dogma. Zij had haar taak volbracht, als ze bewezen had, dat het dogma rustte op de Schrift, zij had het dogma steeds voor oogen te houden en te zorgen, dat het dogma als resultaat te voorschijn kwam. Niets meer en niets minder.⁵⁶⁾ Natuurlijk bleven de gevolgen niet uit. Toen men zoo eenzijdig aan het dogma de eereplaats gaf, kwam men er onwillekeurig toe om, al sprak men het niet uit, toch in beschouwing en werkwijze ook logisch het dogma voorop te zetten. Een Schriftplaats kon alleen deze beteekenis hebben, want het dogma leerde zus en zoo.⁵⁷⁾ De woorden der Schrift werden van zielsuitingen, ingegeven door den Heiligen Geest, tot dogmatische termen gemaakt. Althans bij één schrijver zou één woord altijd dezelfde beteekenis hebben.⁵⁸⁾ Deze ellende werkt juist onder ons nog na. Het verslapt den ernst der exegese. Men kan het zich gemakkelijk maken, dogmatisch staat dit of dat immers vast.⁵⁹⁾ Hoe menigmaal zou het zijn voorgekomen, dat eerlijke en nauwgezette exegese deed zien, dat een tekst toch eigenlijk een andere beteekenis had, dan hij traditioneel onder den invloed der dogmatiek werd opgevat. Zou nooit eens een Dienaar des Woords om zulk een reden maar liever naar een anderen tekst hebben omgezien?⁶⁰⁾ Het wil mij voor-

komen, dat ik op deze wijze niet geheel onjuist de menigmaal verkeerde verhouding tusschen exegese en dogma heb geteekend.

Voorzeker wij hebben een a priori van dogmatisch karakter: De Heilige Schrift is het Woord van God en daarom met gezag bekleed. Ik geef toe, dat dit een dogma is, dat over de exegese heerscht, maar het is dan ook het eenige. En het is een dogma, een geloofsovertuiging, die nooit de uitlegging van een bepaalde plaats in een zekere richting leiden kan. En vraagt ge dan, of dit a priori dan toch b.v. niet zegt, dat nooit de eene plaats met de andere strijden kan, dan antwoord ik, ongetwijfeld dat ligt er in.⁶¹⁾

Maar er ligt niet in, dat wij met onze exegese altijd alle ons tegenstrijdig⁶²⁾ schijnende plaatsen met elkander in overstemming moeten brengen. Het zegt alleen, dat we hebben te beginnen met eerbied te koesteren voor de Schrift als Woord van God. En zoo met eerbied en biddend opzien tot God vangen we onze verklaring aan, naar ons beste weten en kunnen, eerlijk en oprecht, d.i. dus zonder draaien of wringen. Vinden we dan tegenspraak, welnu dan is ons dat een aanmaning om onzen arbeid nog eens over te doen en te zoeken of we wellicht een fout kunnen bespeuren. En kunnen we niet vinden, dat we van den rechten weg zijn afgeweken, dan eindigen we met een non liquet en we zullen er ons niet over verbazen, dat dit non liquet ons herhaaldelijk uit de pen zal vloeien. Juist, omdat de Schrift Gods Woord is, zullen we ons niet inbeelden alles te kunnen verstaan. Daarom, de exegese houde zich niet op met noodeloos en onvruchtbaar harmoniseeren, volle overeenstemming, vol verstaan zal haar toch niet worden geschonken.⁶³⁾ Zij ga uit van het Schriftwoord, zooals God het ons geeft

en trachte dat te verklaren, zoo duidelijk zij kan.

Zoo kan ik er nu toe komen de vraag te beantwoorden : hoe moet bij onze Schriftbeschouwing zijn het verband tusschen exegese en dogma. Laat mij het zoo mogen uitdrukken : de exegese handele met het dogma, alsof het geen dogma ware. Zij heeft zich aan te stellen, alsof het volstrekt niet ernstig was, indien ze met het dogma in strijd kwam. Zeker, dat durf ik te verklaren, omdat ik voor mij vastelijk geloof, dat het Gereformeerde dogma in overeenstemming is met het Woord van God. Maar ik zeg het hier, wijl bij deze wijze van handelen de exegese allerlei voordeelen heeft. Zij kent het dogma en vindt daarin een historische exegese. Maar zij toetst ook het dogma, om te zien, of wellicht fouten zijn ingeslopen. Zij zoekt niet angstvallig met een zeker Schriftwoord een dogma te steunen, het is haar onverschillig, waar zij met haar onderzoek uitkomt. Zij is niet voldaan, als zij gevonden heeft, dat een dogma rust op de Schrift, zij heeft na te gaan, of er misschien niet veel meer in een woord ligt opgesloten. Of een Schriftgedeelte locus classicus voor de dogmatiek is of niet, blijft haar geheel onverschillig.⁶⁴⁾ Zij verklaart alle plaatsen met dezelfde liefde en nauwgezetheid en bedenkt, dat zij zoo soms nog kan werken in de richting van nieuwe dogmata. Is er een redeneering noodig om uit een Schriftwoord een dogma af te leiden, de exegese heeft met die redeneering niet van noode, doch late haar over aan de symboliek of de dogmatiek.⁶⁵⁾

Kortom de exegese heeft te zijn Selbstzweck. Met het dogma als zoodanig heeft zij niet te maken, al kan en mag geen exegeet zijn dogma zich uit het hoofd zetten. De exegese heeft tot taak te trachten, wat er staat, zoo duidelijk mogelijk te verklaren. En het gevolg van deze

wijze van arbeiden zal zijn, dat ook de dogmatiek er vele vruchten van plukt. Richt de exegese zich uitsluitend naar het bestaande dogma, dan blijft de dogmatiek noodzakelijk op hetzelfde peil; werkt ze, alsof de dogmatiek haar niet aanging, dan biedt ze aan de dogmatiek nieuwe stof, die kan worden verwerkt.⁶⁶⁾

En als de exegeet zoo arbeidende nu eens in strijd komt met de dogmata van zijn kerk? Die mogelijkheid is toch volstrekt niet buitengesloten! Welnu, dan is het pad hem aangewezen, dan is het zijn roeping in den wettigen weg zijn bezwaren in te brengen en aan te toonen, dat inderdaad de belijdenis der kerk met de Schrift in strijd is. En zoo men naar zijn bezwaren niet hoort, dan mag hij niet anders, dan de gemeenschap verbreken met een kerk, die naar zijn overtuiging weigert te buigen voor het Woord van God. Leerzaam blijft in dit opzicht, hetgeen op de Dordtsche Synode van 1618/19 is geschied. Meer dan één hoogleeraar van de Vrije Universiteit heeft er tegenover onze tegenstanders reeds op gewezen, dat het daar goed is uitgekomen, hoe naar Gereformeerde opvatting de belijdenis altijd appellabel blijft aan het Woord van God.⁶⁷⁾ Wat in hoogste instantie bindt, is niet het dogma, maar het Woord alleen. Daarom is de exegese metterdaad vrij van het dogma. Het dogma bindt slechts, omdat en zoolang men het gegrond acht op de Schrift en daarom ook moet elke uitlegger exegetiseeren, alsof het dogma geen dogma was. Dat scheidt ons van Rome. De kans moet open blijven om door Schriftverklaring de onjuistheid van een dogma te bewijzen.

Ik zou U in de laatste plaats spreken over het vraagstuk van den dieperen zin.⁶⁸⁾ Misschien verwacht ge na alles, wat ge gehoord hebt, dat ik het nu ook nog voor den dieperen zin ga opnemen. Maar dan moet ik U teleur-

stellen, of wellicht val ik U in het einde nog niet tegen.

Als ik over den dieperen zin handel, begin ik met een vraag te stellen. Wat mag de reden zijn, dat ondanks alles, wat er reeds geschreven is om het teruggaan achter den *sensus litteralis* te bestrijden, toch het zoeken naar iets meer, iets diepers onophoudelijk weer boven komt?⁶⁹⁾ Willen we deze vraag beantwoorden, dan moeten we eerst opmerken, dat het uitgaan boven den letterlijken zin het felst bestreden wordt van moderne en rationalistische zijde en op allerlei wijze gehuldigd wordt door degenen, die in meerdere of mindere mate Schriftgeloovig zijn. Dit doet ons reeds vermoeden, dat het uitgangspunt, het *a priori* van den exegeet hier weer zijn werking doet gevoelen. En zoo is het ook metterdaad. Men hoort tegenwoordig nog al eens beweren, dat de Schriftverklaarder tot taak heeft na te gaan, wat de schrijver van een of ander bijbelboek, die dan een mensch is en niets meer, oorspronkelijk met zijn woord heeft bedoeld en voorts, hoe de eerste lezers dat woord zullen hebben opgevat. Heeft men dit werk verricht, dan zou de exegese zijn afgelopen.⁷⁰⁾ Bij een andere gelegenheid heb ik er reeds op gewezen, dat het in de eerste plaats voor ons vrij wel onmogelijk is, nu nog uit te maken, wat b.v. *Paulus* dacht bij het schrijven van een zendbrief; we kunnen niet anders doen dan ons houden aan het geschreven woord en missen na zoo langen tijd — ik spreek hier *κατ'ἑνῶς* — elk middel om uit te maken, of het woord was de adaequate uitdrukking der gedachte.⁷¹⁾ En voorts merk ik op, dat de opvatting, die den schrijver voor den geest zweefde, wel hemelsbreed verschillen kan, van hetgeen de lezers bij het lezen denken, welke stelling niet alleen door ons aller ervaring, die van veel misverstane woorden weet te gewagen, wordt bevestigd,

maar ook bewezen, door wat we in den Bijbel zelf vinden, die leert, dat de Korinthiërs een en ander uit *Paulus'* eersten zendbrief niet of verkeerd hadden begrepen.⁷²⁾ Maar de onmogelijkheid nu daargelaten, wie niet verder wil gaan dan schrijver of lezers dachten, toont daarmede tot a priori te hebben, dat men in de Schrift heeft dokumenten, van andere dokumenten niet wezenlijk onderscheiden. Hoogstens kan onderzoek van den inhoud meerdere voortreffelijkheid aan den dag brengen. Gelooft men echter, dat de Heilige Geest de auctor primarius is van de Schrift, dan gelooft men eo ipso, dat noch de auctor secundarius, noch de eerste lezers het Schriftwoord ten volle hebben voorzien.⁷³⁾ Dan zal men steeds dieper vorschen, want het Schriftwoord gold niet voor de eerste lezers alleen, doch het is ook voor ons nog eisch te weten, wat de meening des Geestes zij.⁷⁴⁾ Dan gelooft men, zooals we reeds eerder zeiden, dat waarachtige exegete alleen mogelijk is door de bekwaammakende genade van den Heiligen Geest, want niemand weet, hetgeen Gods is, dan de Geest Gods.⁷⁵⁾

Hier hebt ge nu naar mijn overtuiging de oorzaak van het steeds weer zoeken naar een dieperen zin. Men gevoelt zich, omdat men gelooft, immer onvoldaan tegenover de majesteit van het Woord van God. Men staat als zondig mensch voor de heiligheden des Heeren en men weet er geen raad mee. Dat is het benauwende, het beangstigende, dat den geloovigen exegeet nooit zal of mag verlaten.

En nu juist, omdat wij zondige menschen zijn, is men hier zoo dikwerf feil gegaan en heeft men in zijn gevoel van onvoldaanheid iets meenen te vinden, wat niet anders was dan eigen maaksel. Inlegging werd met den naam van uitlegging geëerd. Zoo kwamen de excessen. Allerlei

werd aan den man gebracht, dat met het Schriftwoord niets te maken had. Vooral de stichting bedoelende exegese heeft hier zwaar overtreden. Daarom was verzet gewettigd.⁷⁶⁾

Zijt ge het evenwel met mij eens, dat de status quaestionis is, gelijk ik U dien teekende, dan moet ge ook toestemmen, dat de verheerlijking van de Antiocheensche school boven de Alexandrijnsche wel eens iets verdachts heeft. Ik zal het niet opnemen voor de exegesetheorie van *Origenes*, maar een uitsluitend grammatisch-historische uitlegging kan mij ook niet bekoren. Men noemt het streven van *Origenes* en zijn navolgers gewoonlijk, zooals ook wij deden, het zoeken naar een dieperen zin. De fout ligt in den comparatief. De fout is, dat men een soort tegenstelling vond tusschen den letterlijken en den verborgen zin.⁷⁷⁾ Zooals ook de hoogleeraar *Wildeboer* nog kort voor zijn overlijden onderscheid maakte tusschen een religions-geschiedtlichen en een praktisch-religieuzen zin en beweerde, dat iets praktisch-religieus waar kon zijn, al was het religions-geschiedtlich niet waar. Die tegenstelling moet weg. De zaak is, dat de Schrift als Woord Gods een diepen zin heeft, een zin voor alle tijden en dat het er op aankomt dien zin te vinden.

De Schrift heeft een diepen zin ook voor onzen tijd, hoe zal de exegese dien vinden, dat is de vraag, waar het thans op aankomt. Om die vraag goed te beantwoorden, wijs ik er U op, dat, als ik mij niet vergis, in onze Gereformeerde theologie, gelijk die in de 19de eeuw weer tot bloei gekomen is, twee elementen liggen. Er is een zien naar het verleden en een zien naar de toekomst. Onze leidslieden hebben teruggegrepen naar de tijden der vaders. Er zijn schatten te voorschijn gebracht uit de rijke geschiedenis der Gereformeerde kerken. Tegenover

verwatering en verslapping is het krachtige, oude dogma gesteld. Dat was noodig; zouden we verder komen, dan moesten we allereerst aansluiting vinden bij de vroegere grootheid. En men is ook verder gekomen. Er is gewerkt, vooral aan de dogmatiek, rekening houdend met de nieuwere wijsbegeerte en de vragen van den tijd. Er is aangetoond, dat de oude Gereformeerde leer nog niet was verouderd, dat zij stand kon houden zonder te worden veranderd, maar ook aangewezen, welke richting we nu verder uitmoesten. Er was een ophalen van het oude, maar ook ontwikkeling en vooruitgang. Dat is m. i. de kwestie van Oud en Nieuw Calvinisme.⁷⁸⁾ Er is gewerkt in de lijn van *Calvijn*. En vraagt ge, waarom ik dit alles hier vermeld, want dat dit toch niets met den diepen zin van het Schriftwoord heeft te maken, dan antwoord ik U, dat het m.i. hier juist het punt is, waar het op aan komt. Zie ik wel, dan heeft tot dusver de exegese te veel terug en te weinig vooruit gezien. En indien ze meer vooruit gaat zien, dan zal ze er van zelf toe komen om beter den diepen zin van het Schriftwoord te vinden, gelijk dat in onze dagen noodig is.

In Gereformeerde kringen is de exegese van *Calvijn* in eere. Naar ik geloof, in te hooge eer. Niet dat ik van *Calvijn* als Schriftuitlegger iets kwaads zou willen beweren. Integendeel, vooral wanneer men zijn exegese vergelijkt, ik zeg niet met die van zijn voorgangers, maar met die van zijn tijdgenooten, zelfs met die van *Beza*, dan komt hare uitnemendheid het best uit. Maar het is toch goed, dat ons Gereformeerden uit de 20ste eeuw eens wordt herinnerd, hoe *Calvijn* leefde in de 16de en dat zijn exegese naar het reeds besprokene daar al de kenmerken van moet dragen.⁷⁹⁾ Trouwens dit laatste geeft ieder toe, die maar enkele gedeelten Schriftverklaring van *Calvijn* ooit

heeft gelezen. Doch om het eens nauwkeuriger te zeggen, wil men weten, wat wij afgezien nu van grammatische en soortgelijke kwesties meer moeten hebben dan *Calvijn* ons geeft, dan geloof ik te moeten zeggen, dat *Calvijns* exegese voor onzen tijd te analytisch is, dat onze exegese synthetisch behoort te zijn in de eerste plaats, dat we door die synthetische exegese meer naderen tot den diepen zin, dien we hebben te zoeken, en dat we alzoo arbeidende op exegetisch gebied komen tot een vooruitgang, dien we op een ander terrein al hebben bereikt.

Eer ik nu nog iets nader over die synthetische exegese spreek, merk ik op, dat hier het brandpunt is, waar alle stralen samenkomen.⁸⁰⁾ Hier is m.i. het toppunt, het eigenlijke doel, dat de Gereformeerde exegese heeft na te jagen. Want hier, in de synthetische exegese, hebt ge behalve het reeds genoemde ook het correctief der grammatische exegese, waarop ik zinspeelde. Daarbij komt hierin vooral ook uit, dat elke tijd zijn eigen exegese heeft. Hiervan inzonderheid zijn vruchten te plukken voor nieuwe dogmavorming en oplossingen te wachten van nieuwe vragen. En hier bovenal zien we, wat het zegt, het onfeilbaar gezag van Gods Woord als uitgangspunt der exegese te kiezen. Ik mag dus metterdaad verklaren, dat hier alle lijnen samenloopen en dat hierop inzonderheid al onze aandacht moet zijn gericht.

En nu meent ge misschien, dat het heel wat zijn zal met die synthetische exegese. Och neen, de zaak is zeer eenvoudig.⁸¹⁾ Het is niet anders dan het zoeken van de eenheid in de veelheid, het vorschen naar het blijvende in het vergankelijke, naar het groote in het kleine. Laat mij, nu de tijd verbiedt uitvoerig te zijn, U dit nog in enkele hoofdtrekken mogen aanduiden.⁸²⁾

Om U dadelijk te doen zien, wat ik bedoel, wijs ik naar de homiletiek. De homiletiek leert, dat niet de analytische maar de synthetische methode van prediken dient gekozen. En het kenmerk der synthetische methode is onder meer immers dit, dat ze een thema zoekt, een thema, waarin kort en krachtig ligt saamgevat de aan het tekstwoord ontleende gedachte, die de prediker aan de gemeente wil verkondigen. De synthetische exegese bedoelt niet het vinden van een thema, alleen reeds daarom niet, wijl aan één Schriftwoord meer dan één thema kan worden ontleend, al naar gelang van hetgeen de Dienaar des Woords zich voorstelt aan de gemeente uit Gods Woord te prediken. Maar met dit thema vergelijk ik de synthese in de uitlegging, wijl ik zoo het duidelijkst kan aangeven, wat ik op het oog heb.

Ik stel mij de werkwijze der synthese zoekende Schriftverklaring aldus voor. De exegeet begint met analyse. Hij tracht zoo nauwkeurig mogelijk stap voor stap grammatisch, historisch, psychologisch zijn tekst te verstaan. Maar daarbij blijve hij niet. Zoodra hij een grooter of kleiner gedeelte, dat een afgesloten geheel vormt, aldus analytisch heeft bewerkt, moet hij terugzien en zich met ernst de vraag stellen, wat wil Gods Geest nu door deze Schriftplaats zeggen.⁸³⁾ Niet, hoe moet ik voor mij zelf, voor anderen dit gedeelte gebruiken, maar wat is de beteekenis er van, de leidende gedachte, waarom gaf God dit zijn Woord, welke plaats heeft het in onderscheiding van andere gedeelten in het geheel der Schrift, kortom hier komt eerst uit het onderzoek naar de meening des Geestes.

Doch waarop rust het recht en de plicht tot deze synthetische exegese? Ik geloof meer dan één grond te kunnen aanvoeren. Ik mag U te binnen brengen, dat

vooral in geschriften van niet wetenschappelijken aard moet in het oog gehouden, hoe de gedachte eerder is dan het woord.⁸⁴⁾ Waar de wetenschap haar invloed laat gelden, bezigt men elk woord zooveel mogelijk in één welbegrensde beteekenis, dan moet onder één term steeds hetzelfde worden verstaan. Maar zoo geschiedt het niet in het dagelijksch leven. Dan is er eerst een geestesinhoud en die inhoud wordt in woorden benaderd. Het: „Ik kan het niet beter uitdrukken” is voor vele menschen haast tot stopwoord geworden. Er zijn vaak wel termen, die een gedachte beter zouden weergeven, maar die termen ontbreken soms in den woordenschat van een spreker. Vele menschen hechten aan eenige of vele woorden een bijzondere beteekenis, die zulk een woord in 't algemeen gesproken eigenlijk niet heeft. En omdat elke taal ten slotte gebrekkig is, is zelfs voor den grootsten geleerde en beheerscher der taal nooit adaequate uitdrukking der gedachten te bereiken.

Nu moet de exegeet, vooral als hij een geschrift, dat niet in zijn eigen taal geschreven is, wil verklaren, wel van het woord uitgaan. Woordenboeken zijn onmisbaar, maar woordenboeken zijn het bederf voor de exegese, als zij zóó worden gebruikt, dat men de opgegeven beteekenis wringt in het tekstverband. De analyse gaat uit van het woord, de synthese neemt de proef op de som, gaat na, of de gedachte wel behoorlijk uit den tekst is te voorschijn gebracht, of sommige woorden onder den invloed der gedachte niet meer of minder van beteekenis zijn veranderd. Omdat de gedachte van het geheel meer is, dan de beteekenis der afzonderlijke woorden, moet de synthese de analyse corrigeeren.⁸⁵⁾ Ik mag mij ontslagen rekenen van de taak om aan te toonen, dat voor het N. T., hetwelk werd geschreven door meest ongeleerde

mannen in een taal met zoo rijke letterkunde, al deze dingen van zeer bijzondere beteekenis zijn.⁸⁶⁾ Maar er is bij het N. T. een oorzaak van nog veel meer belang, die noopt om de woord-exegese door synthese te controleren. Het N. T. geeft het Woord van God, dat door geen menschenwoord kan worden uitgedrukt, gelijk het behoort. Ook de Schrift nam dienstknechtsgestalte aan, de synthese tracht in die gestalte, zooveel zij kan, het Woord Gods te ontdekken.

Een andere reden, die roept om synthetische exegese, is, dat de Schrift ons gegeven is in de geschiedenis van Israël. Ik kan hier natuurlijk niet spreken over de wijze, waarop het N. T. met het O. T. handelt en in hoeverre die wijze voor ons voorbeeld kan zijn.⁸⁷⁾ Maar dit mag toch aangenomen, dat het N. T. niet alleen met verschillende gedeelten van het O. T., doch ook met het O. T. als geheel synthetisch te werk gaat. Trouwens dat brengt het historisch karakter van de Schrift bij ons uitgangspunt ontwijfelbaar met zich. Geeft de Heilige Schrift voor een niet onbelangrijk deel de geschiedenis van Israël en moeten we gelooven, dat zij ook daarin voor ons normatief is, dan rijst van zelf de vraag, wat wil God ons prediken door dit en dat deel van Israëls historie. De exegese moet dat nagaan en dat nagaande werkt ze synthetisch. Wat zoo van de geschiedenis geldt, geldt, zij het eenigermate gewijzigd, van de profetie, de lyrische poëzie, de apostolische zendbrieven. De profetie sluit aan bij den tijd, waarin de profeet leeft en heeft niet zelden naast de volle een voorloopige vervulling. In de psalmen klaagt of jubelt een dichter, over hetgeen God hem in zijn leven deed ondervinden, 't komt er op aan tot het wezen door te dringen van zijn lied. De apostolische brieven bedoelen in de eerste plaats bepaalde gemeenten.

Van de gelijkenissen geeft thans wel ieder toe, dat het juist op de hoofdgedachte aankomt. Daarom zeiden we: de synthetische exegese bedoelt te zoeken het blijvende, dat in vergankelijk gewaad gehuld tot ons kwam.⁸⁸⁾ De synthetische exegese plaatst zich tegenover het z. g. supra-historische standpunt, want zij aanvaardt ten volle de historiciteit van de ons meegedeelde feiten. Toch geeft ze al het nut dat de supra-historische exegese waant te kunnen verschaffen. De synthetische verklaring doet anders dan *Prof. Valeton* deed, als hij der exegese tot taak stelde, na te gaan, wat in onzen tijd een Bijbelschrijver zou hebben gezegd. En toch heeft zij niet alleen het voordeel, dat *Valeton* zich voorstelde door zijn theorie te bereiken, dat de exegese spreekt tot den tijd, waarin wij leven, maar ze heeft bovendien dit misschien nog veel grootere voordeel, dat ze niet inlegt, doch uitlegt, dat zij de fouten van *Origenes* en van allen, die naar dieperen zin zochten, kan vermijden. Zeker die gevaren blijven dreigen. Maar de exegese kan en zal ze te boven komen, als zij niet tot synthese komt dan na nauwkeurige analyse en alleen vraagt, wat ligt er *in* dit Schriftge-deelte.⁸⁹⁾

En ten laatste, de synthetische exegese laat recht wedervaren aan Gods Woord als geheel. Gods Woord is een eenheid, die eenheid gaat te loor, als men zich tot analyse beperkt. Maar die eenheid zal openbaar worden, als telkens weer gevraagd wordt naar de beteekenis van het geheel. De rijkdom der Schrift komt dan aan het licht, omdat men de groote lijnen ziet, die loopen door heel Gods openbaring. Doch daardoor wordt ook duidelijker het machtige werk Gods tot onze verlossing. Neem een stuk als het koninkrijk der hemelen. Breekt ge de Schrift in teksten, dan zult ge veel te weten komen van

dat koninkrijk, 'maar ge zult niet weten, wat dat koninkrijk is. Maar zoekt ge naar synthese, dan zal de beteekenis van dat rijk U steeds helderder worden. Zoo is het met het werk van Christus, met de voleinding der eeuwen, met tal van stukken. Eerst wie de synthese gegrepen heeft, mag het zeggen, dat hij ja pro mensura humana, maar toch in waarheid ontvangen heeft het inzicht in het heilig Woord onzes Gods.

Ik moet mij beperken en mag van de synthese niet, gelijk ik gaarne wilde, uitvoeriger spreken. Ik heb thans, wat ik mij voorstelde te geven, zij het in groote trekken, behandeld. Ik hoop, dat ik U heb overtuigd, hoe er juist naar ons a priori een rijke taak voor de exegese is weggelegd. Ons uitgangspunt prikkelt tot verder gaan. Wij mogen de prioriteit der exegese handhaven⁹⁰); wij mogen hopen, dat we nog veel zullen vinden, als we langs den weg der analyse opklimmen tot synthese; wij mogen vertrouwen, dat zoo onze exegese zeer vruchtbaar zal zijn voor de praktijk. Ik hoop dat onder den zegen des Heeren mijn arbeid aan onze Hoogeschool daartoe nog veel zal mogen bijdragen. Natuurlijk zal mijn beginsel ook mijn methode bepalen. Over die methode na het voorafgaande nog veel te zeggen, acht ik niet noodzakelijk. Parate kennis is voor de beoefening der exegese niet zoo heel veel noodig. Een eerste vereischte is goed het Grieksch, dat wil in dit verband vooral zeggen de grammatica van het N. T., te bestudeeren. Voorts mag kennis van allerlei realia niet worden gemist. Maar hoofddoel van het academisch onderwijs moet zijn: het leeren vinden der synthese. De hoogeschool moet hare studenten trachten op te leiden tot zelfstandige exegeten. Zij moeten zelf leeren uitleggen, onafhankelijk ook van den besten kommentaar. Door hun eigen hand moeten zij, als ze de univer-

siteit verlaten, de optische instrumenten kunnen opstellen, waarmede zij de Schrift bespieden.⁹¹⁾ Dan eerst is het doel bereikt. En als door Gods goedertierenheid, dit doel mag worden bereikt, dan zullen de zegenrijke gevolgen niet uitblijven. Niet, dat we ooit gereed zullen komen, want ook wij zijn en blijven menschen, onbekwaam om Gods Woord volkomen te verstaan. Maar toch zullen er zijn zegenrijke gevolgen. In de kerk, op elk gebied zal het Woord onzes Gods beter worden gekend. En waar Gods Woord gekend wordt en betracht, daar woont en werkt Gods zegen. En het einde zal wezen, dat aan den Koning der koningen, Die zijn heilig Woord ons gaf, lof wordt toegebracht en aanbidding voor den overvloed van genade, dien Hij blijkens goede uitlegging in zijn bijzondere openbaring aan zijn kinderen wilde geven.

Hooggeachte Toehoorders, ge zult mij gelooven, als ik zeg, dat in deze oogenblikken de gedachten zich in mij vermenigvuldigen. Slechts weinig jonger dan onze Vrije Universiteit, ben ik als met haar opgegroeid en in den tijd, dat ik bewust meeleeft, zijn er niet veel dagen geweest, dat de Vrije Universiteit niet het onderwerp was van mijn gedachten en gesprekken. Liefde voor onze stichting en waardeering voor den arbeid harer hoogleeraren is in mijn ouderlijk huis mij ingeprent. Die liefde is mij steeds bijgebleven en zij het, dat ze veranderde van karakter, toen ik beter leerde verstaan, wat de Vrije Universiteit eigenlijk was en bedoelde, minder geworden is zij zeker niet.

Daarom, om welke reden zou ik het niet uitspreken, dat het voor mij en al de mijnen een schoone dag is, nu God de Heere mij verwaardigt om mijn krachten, die ik zelf als klein en gebrekkig ken, te geven in dienst van onze Hoogeschool.

Toch zijn het niet enkel blijde gedachten, die in deze oogenblikken bij mij oprijzen. Onwillekeurig ga ik in den geest terug naar een dag, nu ruim vijf jaren geleden, toen ik ook, hoewel in gansch andere verhouding, van deze plaats had te spreken. Toen waren er twee in leven, nauw met de Universiteit verbonden, die thans worden gemist. Ik gedenk dan den geliefden hoogleeraar *Biester-veld*, wiens arbeid ik voor een deel zal hebben te vervullen. Zijn lessen volgde ik slechts kort, maar wat heb ik als zijn promovendus al hartelijkheid en bereidwilligheid ondervonden. Wat hebben we ook na mijn promotie nog samen mogen spreken over plannen tot verderen arbeid, plannen, die Gods bestel zijn verijld. Wat heeft hij zich met zijn buitengewone werkracht gegeven aan de N. T. vakken, die ook voor hem, toen hij te Amsterdam kwam, geheel nieuw waren en hoe heeft hij zich er in korten tijd weten in te werken. Wat beloofde hij nog veel — maar God nam hem weg. Ik staar ook in deze ure met weemoed mijn overleden broeder na, immers ook onder U in eere en voor mij, al verschilden we van faculteit, toch mijn oudste en meest vertrouwde studievriend. Evenwel ik weet het, dat hij voor de hemelsche vreugde, die hij geniet, nooit terug zou wenschen ook het schoonste van deze aarde.

Hoogeerzame Heeren Directeuren onzer Vereeniging! Uw eervolle benoeming ontving ik, terwijl ik in een vriendelijk Zuid-Hollandsch dorpje rustig en gezegend arbeidde in den Dienst des Woords en in de wetenschap. Gij hebt het aangedurfd mij op zoo jeugdigen leeftijd te roepen tot zulk een gewichtig ambt. Maar ge hebt het dan ook in Uw schrijven uitgesproken, dat ge het niet van menschen, maar van God in den hemel alleen verwachtet. Zoo hebt gij mij reeds bij den aanvang naar

boven gewezen en het mij als het ware dadelijk toege-
roepen, laat de zinspreuk onzer Hoogeschool het zijn,
die U moed geeft om de benoeming te aanvaarden. En
zoo heb ik het gedaan, in de mogendheid des Heeren. Ik
heb een werkring, die mij zeer lief was, met vrijmoedig-
heid verlaten en een nieuwen aanvaard, waarvan alleen
de buitenzijde mij bekend is. Maar ontvangt van mij de
verzekering, dat ik het niet heb gedaan in eigen kracht,
maar steunende op Hem, die door U mij heeft geroepen.

Hoogachtbare Heeren Curatoren onzer Hoogeschool! Gij
hebt vrijheid gevonden om mij voor het hoogleeraarsambt
bij Heeren Directeuren voor te dragen. Ik dank U voor
het in mij gestelde vertrouwen. Maar ge hebt nog meer
gedaan. Ge hebt zulk een regeling getroffen, dat ik mij
thans alleen behoef te wijden aan dat deel der Theolo-
gische wetenschap, dat bijzonder mij aantrok. Zoo kon
het door den loop der omstandigheden tot dusver aan
onze Hoogeschool slechts betrekkelijk zelden geschieden.
Het voegt mij U daarvoor mijn erkentelijkheid te betuigen.
Maar ik begrijp, dat ge dan nu ook verwacht, dat deze
nieuwe orde van zaken aan het onderwijs ten goede zal
komen. God geve mij kracht en genade, opdat ik Uwe
verwachtingen en wenschen niet teleurstelle.

Hooggeleerde Heeren Hoogleeraren! Indien ik alleen
in het algemeen ging spreken van den schroom, die mij
vervult bij het binnentreden van Uw kring, dan vrees
ik, dat gij mij van plagiaat zoudt beschuldigen. Misschien
zoudt ge, zoo gij wildet, kunnen aanwijzen, aan welke
inaugureele ik mijn woord tot U had ontleend. Vergunt
mij, dat ik me daarom iets meer in bijzonderheden uit-
druk. De idee, die de Vrije Universiteit levenskracht
schenkt, is en wordt voor mij steeds meer een ontzag-
lijke. Hier in Nederland durft men het aan te zeggen:

wat over bijna de geheele wereld als wetenschap wordt geeerd, heeft op dien naam slechts ten deele recht. De ware wetenschap heeft zich te gronden op het Woord van God en met dat Woord van God durven we de wereld aan. Welnu, het is Uw arbeid, dat ook ik van de waarheid van dit alles ben overtuigd geworden. Maar juist omdat deze dingen voor mij zoo groot zijn, sta ik schuchter aan den voorhof, nu ik geroepen word den tempel binnen te gaan. Gij hebt Uw sporen verdiend, ge hebt niet alleen theoretisch, maar ook praktisch bewezen, dat er een Gereformeerde wetenschap is. Vreeze vervult mij, nu ik met U moet medestrijden. Voorts ik weet, dat gij de middelen waart in Gods hand om mij te brengen op de plaats, waar ik sta. Grooten dank ben ik U daarom verschuldigd. Ik wensch tegen U te blijven opzien, want in Uw rij zie ik niet alleen mijn leermeesters, maar ook mannen, die reeds hoogleeraar waren, nog eer ik geboren was. Doch dat alles vervult mij ook weer met vertrouwen. Ik weet, dat ge als voorheen mij Uw voorlichting en bereidwilligheid niet zult onthouden. Ik weet, dat gij, zoo gij mij ziet dwalen, niet zult wachten tot U om raad wordt gevraagd, maar zelf mij zult tegentreden. Schenke mij de Heere genade om één van geest en één van zin met U te arbeiden en vergelde Hij U het vele, dat ge voor ons volk hebt gedaan.

Hooggeleerde *Bavinck*, het staat niet aan mij U te danken voor de bereidvaardigheid, waarmede gij tijdelijk de colleges van Uw overleden vriend hebt op U genomen. Laat mij alleen dit eene mogen zeggen: ik reken mijn taak te zwaarder, nu ik als mijn onmiddellijken voorganger heb een man, die uitblinkt, op welk gebied van wetenschap hij zich ook beweegt.

Weleerwaarde Heeren Deputaten van de Generale Synode .

der Gereformeerde kerken! Gij hebt tegen mijn benoeming geen bezwaar gemaakt, ik dank U voor dat vertrouwen. Naar ik hoor, is Uw omgang met onze hoogleeraren steeds van zeer vriendschappelijken aard. Ik vrees niet, dat dit thans anders zal worden en geef U gaarne de verklaring, dat het welzijn der Gereformeerde kerken, wier Dienaar ik was en immers blijf, mij na aan het hart ligt.

Weledele Heeren Studenten, bijzonderlijk die in de Heilige Godgeleerdheid! Gij kent uit de logica het onderscheid tusschen het *πρότερον τῇ φύσει* en het *πρότερον πρὸς ἡμᾶς*. Ik weet niet, of het in elk opzicht zou doorgaan om deze onderscheiding op de academische beoefening der wetenschap toe te passen. Maar past men haar toe, dan is zeker voor den student het *πρότερον πρὸς ἡμᾶς* de omgang met den hoogleeraar en voor den professor het onderwijs aan den student. Hoogleeraren en studenten zijn nauw verbonden en, als 't God belieft, zullen ook wij straks elkander telkens weer ontmoeten. God geve, dat niet slechts de uiterlijke band: het aan één Universiteit werkzaam zijn, ons samensnoert, maar dat er ook banden gelegd mogen worden door eenheid van beginsel en onderlinge toegenegenheid.

En nu, veel beloften wil ik U niet geven. Ik hoop, dat ik nog niet te lang geleden zelf student was, om te weten, wat er onder U leeft en waarheen Uw wenschen strekken. Natuurlijk zal ik daarmee ernstig rekening houden. Ik begeer met U als goede commilito te strijden.⁹²⁾ God de Heere gaf mij vele voorrechten. Ik mag U een vak onderwijzen, dat ik zelf bijzondere liefde toedraag. Een vak, dat van zoo ontzaglijk belang is voor het ambt, dat ge later zult bekleeden, hetwelk U immers noodzaken zal telkens weer te exege-

tiseeren. Een vak, waarin ge met betrekkelijk weinig hulpmiddelen reeds spoedig zelfstandig kunt arbeiden. Een vak bovenal, dat ons rechtsteeks in aanraking brengt met het Woord van God. Dat Woord van God, dat niet slechts grondslag is van onze wetenschap, maar dat ons ook den weg der zaligheid wijst. Gods genade schenke U en mij, dat dat Woord van God nooit voor ons worde een dood voorwerp van wetenschap. Hij geve, dat de Geest van God tot ons spreke, zoo dikwijls we ons buigen over ons Nieuw Testament. Juist voor theologen zijn de gevaren zoo groot. Zij werken soms met Schriftgedeelten als met de stukken op een schaakbord. Ge kent het boekje van *Vorwerk*, welks titel reeds zooveel zegt, als hij vraagt: Kann auch ein Pastor selig werden? Dat dan onze oogen, de deuren van ons hart bovenal geopend blijven! Dat we te zamen veel in de nabijheid onzes Gods mogen verkeereren! Dat Zijn Woord, naarmate we het beter leeren verstaan, voor ons meer worde *het* licht op ons pad! Moge zoo mijn onderwijs dienen om U de Schrift beter te doen kennen, moge het U liefde geven voor de Schrift als voor het Woord van God; maar diene het ook om U en mijzelf den weg ten leven met vaster tred te doen bewandelen, opdat ook daarvoor dank en lof toegebracht worde aan Hem, Die te prijzen is tot in eeuwigheid!

AANTEKENINGEN.

¹⁾ Hand. 17:18.

²⁾ Ook reeds daarom niet, wijl niet alles onder regels is te brengen. *A. Kuypers Encycl.*, III, (1894), bl. 109: „Voegt „men hier nu bij, dat de exegeet, als kunstenaar in hooger „zin, door zekere gave van divinatie en krachtens zijn affiniteit „aan de te exegetiseeren stof, gedurig allerlei te verrichten heeft, „waarvoor de hermeneutiek geen vasten, zelfs geen algemeenen „regel kan bieden”, enz.

³⁾ *J. I. Doedes*, *Hermeneutiek voor de Schriften des Nieuwen Verbonds*³, (1878), bl. 5: „Daar echter „de Schriften des N. V. in meer dan een opzicht van die des „O. verschillen (taal, soorten van geschriften, denkbeelden, ge- „deeltelijk ook historische toestanden, enz.) en noch de Hermeneutiek voor de Schriften des N. T., noch die voor de Schriften „des O. V. schade lijdt, als elk afzonderlijk behandeld wordt, is „het verkieslijk, de Hermeneutiek voor de Schriften des N. V. „op zich zelve te behandelen”. Zie ook *G. Heinrichi*, *Art. Hermeneutiek*, *H. R. E.*³, VII, (1899), bl. 722.

⁴⁾ Men zie vooral: *W. Geesink*, *De dogmatische Grondslag der Vrije Universiteit te Amsterdam*, (1904), bl. 17, 24 en 30: a. w., bl. 45: „Wetenschap zonder vóoroor- „deelen, zonder vóoronderstellingen bestaat niet”. *J. Woltjer*, *Wetenschappen Dogma* (Vier Toespraken, 1904), passim. Zie voorts de aanhaling (van *A. Kuypers* als minister van binnenl. zaken) bij *I. van Dijk*, *Vota Academica*, I, (1904), bl. 3.

⁵⁾ Hier volgen eenige krasse uitspraken: *Doedes*, a. w., bl. 49: „Onpartijdig en onbevooroordeeld moet hij alzoo ontvouwen al

„wat in het geschrevene opgesloten ligt, zonder zich te bekommeren over den indruk, dien zijne verklaring (indien zij de „juiste is) maken zal, in geval sommigen in het geschrevene „iets geheel anders mochten gelezen hebben, dan nu blijkt dat „er werkelijk te lezen staat.” *J. Cramer*, *Exegese en Critiek*, (1889), bl. 8: „De exegese van het Nieuwe Testament „moet vrij zijn, aan geene andere regelen gebonden, dan waar- „van de uitlegging van andere geschriften gebonden is.” *A. Jülicher*, *Einleitung in das Neue Testament*⁵, (1906), bl. 3: „Dieser Charakter unserer Wissenschaft schliesst „für ihren Betrieb jedes dogmatisches Vorurteil und jede Rück- „sichtnahme auf ein solches, also jeden tendenziösen Neben- „zweck aus.”

⁶) t. a. p., bl. 722: „Demgemäss hat sich die biblische Herm. „als eine von allen dogmatischen Postulaten unabhängige Dis- „ciplin auszubilden”, en bl. 729: „So verläuft die Entwicklung „der herm. Theorie parallel mit der Dogmengeschichte” u. s. w. Zie voorts bl. 735, 737, 738, 747. Vgl. *J. Chr. K. von Hofmann*, *Biblische Hermeneutik*, (1880), bl. 24; *P. Gennrich*, *Der Kampf um die Schrift*, (1898), bl. 23; *A. Niermeijer*, *Magazijn voor Critiek en Exegetiek*, I, 1850, bl. 367 vlg.

⁷) Ik geef enkele citaten; dat het in sommige niet over exe- gese maar over kanoniek gaat, maakt geen verschil.

Von Hofmann, a. w., bl. 23, : „Vermöge einer Selbsttäuschung „berühmte man sich bei diesem Verfahren der Voraussetzungs- „losigkeit im Gegensatz gegen eine Auslegung, welche durch den „kirchlichen Gemeinglauben und durch die Voraussetzung, dass „die Schrift in sonderlicher Weise Gottes Wort, gebunden war. „In Wahrheit ist eine völlige Voraussetzungslosigkeit des Aus- „legers, wie z. B. Rückert sie fordert, etwas Undenkbares.”

Ph. J. Hoedemaker, „Niet van eigen uitlegging”, (1886), bl. 37: „Het is volstrekt onmogelijk een enkele stap op „het terrein der uitlegging te doen, tenzij wij een en ander „weten, dat voor ons *vaststaat*, als een resultaat, waaraan wij ons „zelven gebonden hebben.” *E. von Dobschütz*, *Der gegenwärtige Stand der Neutestamentlichen Exegese in seiner Bedeutung für die praktische Auslegung*, (1906), bl. 3: „Gewiss ist die Einzelexegese mannigfach

bestimmt durch die kritischen und die systematischen Anschauungen, die der Exeget an seinen Text heranbringt." *C. R. Gregory*, *Einleitung in das Neue Testament*, (1909), bl. 1: „Bei die Einleitung ob in das Alte oder in das Neue Testament, „pflegt man grosses Gewicht auf die Stellung des Forschers in „Betreff einiger Hauptgesichtspunkte zu legen u. s. w. Zie voorts: *A. Kuyper*, *Band aan het Woord*, (1899), bl. 17; *Van Dijk*, a. w., bl. 84, 203; *J. E. Belser*, *Einleitung in das Neue Testament*,² (1905), bl. 3; *A. Schaefer*, *Über die Aufgaben der Exegese nach ihrer geschichtlichen Entwicklung*, (1890), bl. 18. Voor deze beweringen is een zeer goede bewijsgrond uit de praktijk de sinds 1894 gestreden strijd over de lezing van Matth. 1:16. Zie daarvoor de erkenenis van *W. C. van Manen*, *Gids*, 1895, dl. III, bl. 98. In het algemeen genomen, vooral echter ook in verband, met hetgeen bl. 16 vlg. zal worden betoogd, is het van belang op te merken, wat *P. Fiebig*, *Die Aufgaben der neutestamentlichen Forschung in der Gegenwart*, (1909), bl. 3 schrijft: „Selbstverständlich wird es „für die neutestamentliche Forschung auch mancherlei abwerfen, „wenn jemand mit philosophischer Bildung an das N. T. herangeht „oder mit vorwiegend dogmatischer Bildung, also etwa Dogmatiker ist, auch ein praktischer Theologe, sei er Professor oder „Geistlicher oder Religionslehrer, wird von seinem Arbeitsgebiet aus ebenso wie ein Missionar, Politiker, Jurist, Mediziner, „Ästhetiker fruchtbare Beiträge zum Verständnis des N. T. liefern können.“

⁸⁾ *Heinrici*, t. a. p., bl. 727; *Schaefer* a. w., bl. 13.

⁹⁾ *J. Woltjer*, *Gezagen Wetenschap*, (1892), bl. 28: „Het is daarom, M. H., dat aan onze Universiteit Gods Woord „als grondslag voor het gebouw onzer wetenschap is erkend“ enz.; *Kuyper*, *Enc.*, III, bl. 43; *Geesink*, a. w., bl. 5: „Deze Ge- „reformeerde of wil men Calvinistische beginselen zijn..., dat „de Heilige Schrift Zijn openbaring is, aan wier gezag, als aan „het Woord van zijn God, de mensch zich volstrekt heeft te „onderwerpen“, zie voorts bl. 6 en 7, 10, 29, 30; *J. C. Sikkel*, *De Heilige Schriften haar verklaring*, (1906), bl. 7: „De verklaring der Heilige Schrift moet uitgaan van de geloovige erkenning, dat de Heilige Schrift het Woord Gods is,” zie ook bl. 26—28.

¹⁰⁾ Vgl. *Kuyper*, Enc. III, bl. 46 en mijn artikel *Geref. Tijdschr.*, XII, bl. 184.

¹¹⁾ *Kuyper*, Enc. III, bl. 55: „Klaar als de dag is thans „het inzicht, dat de basis van het Schriftgeloof niet in de resultaten van eenig intellectueel onderzoek, maar *alleen* in het „mystieke getuigenis van den Heiligen Geest ligt” enz. Zie voorts: *Doedes*, a. w. bl. 32; *Gennrich*, a. w., bl. 61: „Aber ob und wie „weit diese Geschichte göttliche Offenbarung ist, das zu beurteilen, geht an sich völlig über ihre Zuständigkeit und Leistungsfähigkeit hinaus. Denn das gehört nicht in den Bereich „des Wissens, mit dem es die Wissenschaft zu thun hat sondern „ist Sache des Glaubens.” u. s. w.; *J. H. Gunning JHzn.*, Open Brief aan *Dr. G. Hulsmann*, *Ons Tijdschrift*, XVII, 1, bl. 8: „Is de veronderstelling dat de Bijbel *niet* wezenlijk onderscheiden „is van alle andere boeken, niet evengoed eene „„dogmatische „veronderstelling”” als de bewering van het tegendeel?” Zie nog: *Woltjer*, *Wetenschap en Dogma*, bl. 62; *Gezagen Wetenschap*, bl. 18. Minder juist, hoewel op Roomsche standpunt te begrijpen, is dan ook, wat *Schaefer* schrijft, a. w., bl. 18: „Es wird vorab einer solchen Schrifterklärung der „Charakter der Wissenschaftlichkeit abgesprochen, weil sie nicht „„frei”” sei von gewissen Voraussetzungen, „„dogmatischen „Vorurteilen””, wie man sie gern zu nennen beliebt. Solche „Verurteilung möchte eine Berechtigung haben, wenn die Voraussetzungen nicht in anderen theologischen Disciplinen — „speciell in der Apologetik — wissenschaftlich erwiesen würden.”

¹²⁾ Natuurlijk wordt aan de overzijde dit beeld geheel onjuist geacht en opgemerkt, dat de eigenschappen eener stof in den weg van proefneming worden gevonden en dat niemand kan ontkennen, wat alzoo aan het licht kwam. Ik vraag, kan de geloovige soms niet empirisch waarnemen, dat hij persoonlijk in het gezag der Schrift gelooft, kan hij datzelfde geloof niet op grond van hun getuigenis bij anderen constateeren? En hebben de chemici zich inzake de z.g. proefondervindelijk vaststaande eigenschappen ook niet herhaaldelijk vergist? Wat voorts de zaak zelf betreft, vergelijkte men *Geesink*, a. w., bl. 24: „dat „in een kring van wetenschappelijke denkers, die ieder voor „zich en allen te zamen aan de Heilige Schrift naar Gereformeed belijden, volstrekt beheerschend gezag over het denken

„toekennen, juist een gezag geldt dat in dien kring iemands „vrijheid van denken allermint kan belemmeren,” verder bl. 25, 28 vlg.

¹³⁾ *E. Reuss*, Die Geschichte der heiligen Schriften Neuen Testaments, ⁴ (1864), bl. 3 schrijft zelfs geheel in 'talgemeen: „biblische(n) Exegese, welche letztere, für „den protestantischen Gottesgelehrten wenigstens, die Grundlage „und der Ausgangspunkt für die Erkenntnis der christlichen „Lehre und deren Darstellung geblieben ist.”

¹⁴⁾ Eenigermate anders redeneert *Kuyper*, *Enc.*, III, bl. 20, 21, 62, 63. Ik kan echter hier op deze kwestie niet verder ingaan.

¹⁵⁾ Zooals men weet was het *Magazijn voor Kritiek en Exegetiek des N. T.* de voortzetting van de onder redactie van *B. van Willes* verschenen *Bijdragen tot bevordering van Bijbelsche Uitlegkunde*. Na *Van Willes'* dood was dit laatste tijdschrift eerst voortgezet door *Ab Utrecht Dresselhuis*. Doch in 1850 verbond deze zich met *Niermeijer* en zij beiden achtten zich verplicht tot verandering. In het in den tekst bedoelde voorbericht geven zij daarvan reenschap, hoofdzakelijk door twee aanhalingen, een van *Hahn*: „Die „neutestamentliche Kritiek (sic) ist es ja recht eigentlich, um „die sich jetzt hauptsächlich die Discussion auf dem Gebiete der „Theologie bewegt, sie ist ja das Feld der Theologie, welches „gegenwärtig eine Wichtigkeit erhalten hat, wie nog nie in „früheren Zeiten” en een van *Hengstenberg*: „Es ist einer der „Grundfehler in den Theologie unserer Zeit, dass Kritik geübt „wird, ehe die Exegese rechtschaffen ihre Schuldigkeit gethan hat.”

¹⁶⁾ *Von Dobschütz*, a. w., bl. 16. „Man macht es sich am „besten klar, wenn man ausgeht von der Literarkritik, dem „eine Zeitlang von der Exegese als Universalmittel gebrauchten „Scheidewasser, um nicht zu sagen Messer. Sie hat jetzt sehr an „Kredit verloren, ja es wurden schon Stimmen laut, die ihren „Tod anzeigten — sehr mit Unrecht.”; bl. 17: „Nicht papierne „Literarkritik, sondern Vorstellungsentwicklung, Begriffsverglei- „chung ist die Parole.” *Joh. Weiss*, Die Aufgaben der Neu- „testamentlichen Wissenschaft in der Gegen- „wart, (1908), bl. 32: „Im allgemeinen ist auf diesem Gebiet „(sc. die Einleitungsfragen) ein gewisser Stilstand eingetreten”; „bl. 35: „Hier gibt es eine Menge neuer Aufgaben, und es ist

„verständlich, dass dadurch die alten „literarkritischen“ Pro-
 „bleme in den Hintergrund getreten sind.“ u. s. w.

¹⁷⁾ Om alle misverstand te voorkomen verklaar ik nadrukke-
 lijk, dat dit niet opgemerkt wordt om iets onaangenaams aan
 het adres van den benoemde te zeggen, voor wiens groote be-
 kwaamheden ik hooge achting koester. 't Is er mij alleen
 om te doen te laten zien, hoever de N. T. wetenschap zich al
 niet uitbreidt.

¹⁸⁾ *P. Fiebig*, Die Aufgaben der neutestament-
 lichen Forschung in der Gegenwart, (1909), bl. 10
 vlg., bl. 12: „aber sicherlich gehören die Talmudica viel mehr
 „in das neutestamentliche Gebiet.“ Om billijk te zijn dient op-
 gemerkt, dat F. voor arbeidsverdeeling pleit en de N. T. weten-
 schap in vier deelen wil splitsen.

¹⁹⁾ Ik reken nu nog maar tot de exegetische artikelen de
 verhandelingen van *Windisch* en *Goguel*, die er eigenlijk niet
 toe behooren. Strikt genomen is de verhouding nog veel ongun-
 stiger. Eigenlijke exegese bieden slechts *Drachmann* en *Schütz*,
 te zamen zegge twee bladzijden. In den na het uitspreken der
 rede compleet gekomen jaargang 1912 treft men wat meer
 exegese aan.

²⁰⁾ Eigenaardig is, wat we lezen bij *H. Gunkel*, Zum reli-
 gionsgeschichtlichen Verständnis des Neuen
 Testaments,² (1910), bl. 5 en 6: „Ferner hat es eine
 „frühere, Jahrzehnte lang herrschende Anschauung, klassisch
 „vertreten in der „Biblischen Theologie““ von B. Weiss, für
 „die eigentliche, ja fast für die einzige Aufgabe der neutestament-
 „lichen Religionsforschung gehalten, die Aussagen der Schrift-
 „steller genau wiederzugeben. Diese Anschauung herrscht in
 „einer grossen Zahl der neutestamentlichen Kommentare noch
 „immer. Nicht Erklärung, nicht geschichtliche Einreihung, sondern
 „exakte Wiedergabe, das ist hier die Losung.“ Bl. 10 en 11:
 „Unsere historische Kardinalüberzeugung ist, dass wir nicht im
 „Stande sind, eine Person, eine Zeit, einen Gedanken zu ver-
 „stehen, abgelöst von ihrer Vorgeschichte, sondern dass wir erst
 „dann von wirklichen, lebendigen Verständnis sprechen können,
 „wenn wir die Geschichte ihrer Entstehung kennen“ u. s. w.
Fiebig, a. w., bl. 6: „Da kann doch wohl kein Zweifel darüber
 „sein, dass der Neutestamentler heutzutage in erster Linie Histo-

„riker sein muss“ u. s. w. Van dezelfde meening is ook *Von Dobschütz*, a. w., bl. 19; toch schrijft hij bl. 18: „Die Gefahr besteht, dass diese sehr notwendige Vorarbeit zur Hauptsache wird“; zie ook bl. 29.

²¹⁾ Zie *P. Biesterveld*, De jongste methode voor de verklaring van het Nieuwe Testament, (1905), passim, m. n. bl. 71 vlg.

²²⁾ *Joh. Weiss*, a. w., bl. 21: „Das Interesse an Exegese ist in vielen theologischen Kreisen auf Null gesunken“; bl. 22: „Eher lasse ich den Einwand gelten, den viele innerlich machen werden, auch wenn sie ihn nicht aussprechen, dass Exegese langweilig sei.“ *Von Dobschütz*, a. w., bl. 1 en 2: „Andererseits beginnt dieser wissenschaftlichen Exegese gegenüber eine gewisse Beunruhigung Platz zu greifen, ob sie nicht praktisch unfruchtbar, ja kirchlich verderblich sei.“

²³⁾ Een oude klacht! *Calvijn*, Praefatio in Ep. ad Rom.: „Ergo quum sperandum in praesenti vita non sit, quod maxime alioqui optandum esset, ut in locis Scripturae intelligendis perpetua sit inter nos consensus: danda est opera, ut nulla novandi libidine incitati, nulla sugillandi alios cupiditate impuls, nullo instigati odio, nulla ambitione titillati: sed sola necessitate coacti, nec aliud quaerentes quam prodesse, a superiorum sententiis discedamus.“ *Reuss*, a. w., bl. 621: „die klarsten Stellen werden verschiedentlich erklärt.“

²⁴⁾ Ik denk hier vooral aan *F. Niebergall*, die als 5e deel van *Lietzmanns Handbuch* gaf een *Praktische Auslegung*, (1909). Vgl. *Von Dobschütz*, a. w., bl. 21 en 22. Eigenaardig is het ook, dat na 1880 in Duitschland geen (evangelische) Hermeneutiek meer verscheen (*Von Dobschütz*, bl. 1). Voor Nederland kan worden gewezen op het reeds genoemde werk van *J. C. Sikkel*, terwijl ook *J. Woltjer*, *Het Woord, zijn oorsprongen en zijne uitlegging*, (1908) en *Is. van Dijk*, *Vota Academica*, I, (1904) veel bevatten, dat voor de hermeneutiek van groot belang is. *Joh. Weiss*, a. w., bl. 25 durft terugkeer tot de exegese te profeteeren.

²⁵⁾ Luk. 24: 25, vgl. *Kuyper*, Enc., III, bl. 102.

²⁶⁾ De opmerking is van *Von Dobschütz*, a. w., bl. 21; maar hij bedoelt het geheel anders, hij ziet vooral op de religionsgeschichtelijke exegese, die voor hem de betere is, vgl. zijn stellingen, bl. 40.

²⁷⁾ *A. van Veldhuizen*, De Bijbelsche Theologie des Nieuwen Verbonds, bl. 29. „Ik kan mij begrijpen, dat elke „tijd weer vraagt naar eene verklaring van de wondere dingen, „die aan Christus' verschijning verbonden zijn. Ik kan mij be- „grijpen, dat elke periode weer een ander antwoord geeft in haar „taal, in haar toon getransponeerd, en naar het licht, haar gegeven.”

²⁸⁾ Ware dit niet zoo, dan was het gedaan met de exegese. Uitlegging immers berust in de eerste plaats op de onderstelling, dat de lezers naar dezelfde wetten denken als de schrijver. Zie *Geesink*, a. w., bl. 25; *Woltjer*, Het woord enz., bl. 32: „De „grondslag, waarop alle uitlegging van het woord berust, is de „eenheid van het menschelijk geslacht.” *Von Dobschütz*, a. w., bl. 30: „Anschauungen und Vorstellungen, Gedanken und Urteile „ändern sich, aber der Mensch bleibt immer derselbe.”

²⁹⁾ *Sikkel*, a. w., bl. 29: „Over de volle kennis en het volle „verstand der Schrift beschikt niemand onder de menschen, „noch wetenschappelijk, noch geestelijk” enz. Zie ook *Schaefer*, a. w., bl. 7.

³⁰⁾ Een dergelijke geschiedenis is te vinden bij *Reuss*, a. w., bl. 520—621; *Heinrici*, t. a. p., bl. 729—740, 743—750.

³¹⁾ Die wahre, rechte Theologie ist die Grammatik. Het is mij niet bekend, waar dit woord bij Luther is te vinden.

³²⁾ Opgegeven door *Heinrici*, t. a. p., bl. 734, zonder vermelding van vindplaats.

³³⁾ In een bespreking van de door mij bewerkte grammatica, *Stemmen des Tijds*, II, 2, bl. 237, 238. *De Zwaan* veroordeelt mijn boek in vrij krasse termen, omdat het 't N. T. isoleert. Dat kan niet beteekenen, dat geen rekening gehouden wordt met papyri, ostraka etc., want dat doet het boek juist wel en dat staat ook in de door *D. Z.* uit de voorrede overgenomen zinsnede duidelijk te lezen. Het kan alleen beteekenen, zooals trouwens uit de recensie voldoende blijkt, dat ik naar het oordeel van *D. Z.* niet had mogen schrijven een grammatica op het N. T. zonder telkens uit papyri etc. voorbeelden bij te brengen. En Dr. *de Zwaan* stelt de eischen hier zoo hoog, dat zelfs zijn eigen *Syntaxis der wijzen en tijden*, die immers slechts hier en daar citaten buiten het N. T. opneemt, er niet aan voldoet.

Dat alles noem ik schromelijke overdrijving. In de eerste

plaats is er een principieele zijde. Dat blijkt wel, als *De Zwaan* schrijft: „Exegese van het N. T. wil ook niets anders zeggen „dan werkelijk het Grieksch N. T. lezen en verstaan, beter lezen „en verstaan dan in een vertaling.” Met die uitlating kan een Geref. moeilijk vrede hebben. Mijn geheele rede is er een protest tegen. Doch ik wil hier thans niet verder op ingaan en let alleen op de praktische zijde. *De Zwaan* schrijft van mijn grammatica, dat een dergelijk boek zich niet boven het peil van een school-grammatica verheft. Ik wil het niet ontkennen. Maar ik stel mij de zaak ook gansch anders voor dan *Prof. de Zwaan*. Hij zegt: „Immers de lezer, die zich van een N. T. ische grammatica zal bedienen, is juist die, aan wien een aanmoediging „en handreiking tot dieper studie welbesteed is.” Dat gaat uit van een m. i. onjuiste onderstelling. Ik geloof te moeten vasthouden, dat ieder theologisch student de grammatica van het N. T. dient te bestudeeren. Nu wil ik eens niet al te consequent zijn. Immers, eigenlijk ligt het in de lijn der recensie om in 't geheel geen N. T. ische grammatica te geven, doch alleen een op de *zou* in het algemeen. Maar laat ons aannemen, dat er een boek kwam, dat de geheele grammatica behandelde in den geest van *De Zwaans Syntaxis*. Zulk een boek zou zeer omvangrijk worden en stellig 1000 pagina's tellen (mijn grammatica heeft over modi en tempora ± 40 bl., d. i. $\frac{1}{5}$ van het geheel, *De Zwaan* ± 200 bl.). Natuurlijk mag de Semiticus inzake het Hebreeuwsch geheel dezelfde eischen stellen en vragen, dat de theologische studenten Arabisch, Assyrisch, Arameesch kennen. Waar gaan we nu toch heen? Men komt tot onmogelijkheden. Dat *kan* geen student gereed krijgen. Er is dan ook, als men wat inbindt, geen schikken naar „kortzichtigheid”, maar alleen een rekenen, met wat mogelijk is. Hoeveel predikanten en theologische studenten zouden *De Zwaans Syntaxis* hebben doorgewerkt? En hoeveel zouden er dan nog de noten hebben overgeslagen? Ik denk niet, dat de cijfers mee zouden vallen. Of durft men soms beweren, dat een boek, als *Radermacher* schreef, aan theologen veel nut brengt? Daarom voor theologen geve men alleen de resultaten, als Lehnssatz uit de litterarische faculteit, een schoolboek, zoo men wil. Specialisten kunnen verder gaan!

Waar deze dingen voor 't grijpen liggen, is het niet te ver-

wonderen, dat ik werkelijk de eenige niet ben, die zoo oordeelt. *Van Veldhuizens* Taa leigen gaat van dezelfde gedachte uit als mijn grammatica. En wat *De Zwaan* over *Preuschen* schrijft, is niet geheel juist, men zie slechts de aanhaling uit het *Literatur-Bericht für Theol.*, April 1911 in *Töpelmanns* laatste prospectus over *Preuschen*.

Over het belang van de bestudeering der grammatica schreef ik: *Geref. Tijdschr.*, XI, bl. 286 vlg.; XII, bl. 209; *Geref. Theol. Tijdschr.*, XIII, bl. 327 vlg. Kennis van de grammatica eener vreemde taal staat gelijk met het weten van den weg in een vreemd land. Zóó alleen kan men tot den gedachteninhoud doordringen.

Van de reeds genoemde schrijvers pleiten voor de spraakkunst: *Doedes*, a. w., bl. 44; *Von Dobschütz*, a. w., bl. 4; *Sikkel*, a. w., bl. 28; *Van Veldhuizen*, a. w., bl. 34 vlg. Tegen overschatting wordt men gewaarschuwd door *Woltjer*, *Het Woord* enz., bl. 45: „De grammatische interpretatie loopt gevaar, aan de letter „te blijven hangen, het zichtbare symbool te verwarren met het „wezen der zaak,” enz., zie ook bl. 59. Voorts: *Van Dijk*, a. w.; bl. 91, 95, 179; *Joh. Weiss*, a. w., bl. 26.

Aan het einde der rede wordt aangewezen, waarin m. i. de aanvulling en het correctief der zuiver grammatische exegese bestaat.

³⁴⁾ Veel heeft hier vooral *Paul Fiebig* gedaan. Men moet met zijn geschriften echter voorzichtig zijn. Zie *H. Weinel*, *Z. N.T.W.*, 1912, (XIII), bl. 117 vlg.; contra: *Fiebig*, idem, bl. 192 vlg.

³⁵⁾ 1 Kor. 2:11.

³⁶⁾ Over het belang der psychologie voor de uitlegging handelen: *Woltjer*, *Het Woord* enz., bl. 45 vlg.; *Van Dijk*, a. w., bl. 186; *Von Dobschütz*, a. w., bl. 5 vlg.; *Sikkel*, a. w., bl. 113.

³⁷⁾ Vgl. *Von Dobschütz*, a. w., bl. 36: „Die realistische Exegese „unserer Zeit hat sich damit dass grösste Verdienst erworben, dass sie „gegenüber der zumal in der älteren liberalen Theologie herrschenden „Neigung, alles psychologisch vermitteln und symbolisch „deuten zu wollen, den kräftigen Realismus in der urchristlichen „Frömmigkeit energisch betont: sie lebt in Wirklichkeiten, nicht „in Formeln.” Zie ook bl. 13 vlg.

³⁸⁾ Zoo wordt het veelal geeischt, zie b. v. *Von Dobschütz*, a. w., bl. 37 en verder het boven opgemerkte inzake het zich

verre houden van alle vooroordeelen (noot 5, 6 en 7). Trouwens alle wetenschap dient rekening te houden met het leven, zegt *P. A. Diepenhorst*, Universiteit en Maatschappij, (1912), bl. 14 vlg.

³⁹⁾ Vgl. *Sikkel*, a. w., bl. 108 en 109; *Kuyper*, Enc., III, bl. 100. Van belang voor dit deel van ons betoog is ook wat *Van Dijk*, a. w., bl. 82 en 83 schrijft over het onvermijdelijke inleggen.

⁴⁰⁾ Geref. Tijdschr., XII, bl. 190. Zie voorts *Kuyper*, Enc., III, bl. 19, 110, 111, 114.

⁴¹⁾ Dat wil nog niet zeggen, dat men om een goed uitlegger te zijn wedergeboren moet wezen. In zooverre kan ik niet meegaan met de doorlopende strekking van *L. Lindeboom*, De leiding des Heiligen Geestes onmisbaar voor de echte studie der Theologie, (1902) en *Sikkel*, a. w., bl. 28. M. i. staat de zaak zóó. Het voorbeeld van *Bileam* en *Kajasas* leert, dat men geen kind Gods behoeft te zijn om geïnspireerd te worden. Maar dan behoeft men a fortiori geen kind Gods te zijn om de Schrift te verstaan. Zeker, ook dat is alleen mogelijk door gaven des Geestes, doch ook deze gaven kunnen aan niet wedergeborenen ten deel vallen. Het bewijs levert Hebr. 6:4 en 5, vgl., wat ik schreef Geref. Tijdschr., XII, bl. 185 en 186 en *A. Kuyper*, De hedendaagsche schriftkritiek, (1881), bl. 25. Wanneer men niet aan de inspiratie gelooft, dan kan men natuurlijk op zijn hoogst eischen, dat er bij den uitlegger zal zijn een zekere congenialiteit of sympathie met het Schriftwoord, zooals dan ook b. v. gevraagd wordt door *Doedes*, a. w., bl. 54; *Heinrici*, t. a. p., bl. 720; *Von Dobschütz*, a. w., bl. 38. Reeds *Justinus Martyr* zag het beter in en zeide, dat de Schrift niet is te verstaan, tenzij wij door den wil van God genade ontvangen om te onderscheiden (bij *Reuss*, a. w., bl. 525). Men leze ook eens *Van Dijk* a. w., bl. 87 vlg.

⁴²⁾ De macht der traditie in de exegeese van het Nieuwe Testament, (1892), Exegetica et Critica, III.

⁴³⁾ Ik zeg, theologen omdat men ook van philosophische dogmata spreken kan, *Woltjer*, Wetenschap en Dogma, bl. 56.

⁴⁴⁾ Hoewel geen voorstander van vreemde woorden, koos ik traditie en niet overlevering, wijl traditie door de bijzondere beteekenis, die het in 't Roomsche leersysteem heeft, op ons een

eigenaardigen indruk maakt en om dien indruk is het mij ook te doen. Voor het gebruik van Overlevering, zie *Woltjer*, *Overleveringen en Kritiek*, (1886), bl. 8.

⁴⁵⁾ Vgl. *Woltjer*, *Wetensch. en Dogma*, bl. 56.

⁴⁶⁾ *Heinrici*, t. a. p., bl. 722. „Die Schriftauslegung und die „Dogmatik arbeiten unabhängig von einander, weil die verschiedene Bedingtheit der Aufgabe dies fordert” u. s. w. Zie ook *Cramer*, *Exegese en Critiek*, bl. 8. Verder de noten 5, 6 en 7.

⁴⁷⁾ *Woltjer*, *Gezagen Wetenschap*, bl. 24: „Zich aan „het gezag dezer overlevering te onttrekken is eenvoudig onmogelijk.” *Van Dijk*, a. w., bl. 84: „Dezen afstand (n.l. die „voortvloeit uit het hebben van een wereld- en levensbeschouwing) doet men natuurlijk niet teniet door op een of andere wijze een monopolie te scheppen van onpartijdigheid en objectiviteit.” *Joh. Weiss*, a. w., bl. 25 schrijft: „wir bringen weniger „(ik wage niet zu sagen: keine) dogmatischen Vorurteile mit.”

⁴⁸⁾ Ook daarom, wijl de Theologie, waartoe dogmatiek en exegese beide behooren, een organisme is. Zie ook de noot 6 aangehaalde plaats van *Heinrici*.

⁴⁹⁾ *Von Dobschütz*, a. w., bl. 8: „In der ganzen Periode von „ihren Anfängen bei den Gnostikern an bis in das 18 Jahrh. „stand sie im Dienste entweder der Dogmatik oder der Erbauung, meist beides zusammen. Nicht verstehen will die kirchliche Exegese, sondern beweisen, bekräftigen, einen Lehrsatz, „ein Dogma beweisen.” u. s. w.

⁵⁰⁾ Zie mijn proefschrift, bl. 206.

⁵¹⁾ Zie *Schaefer*, a. w., bl. 8; *Reuss*, a. w., bl. 526 vlg.

⁵²⁾ Zie b. v. *Heinrici*, t. a. p., bl. 735.

⁵³⁾ Men vergelijke o. a. *Doedes*, a. w., bl. 21, 29; *Reuss*, a. w., bl. 533 en 565 vlg.; *Schaefer*, a. w., passim. *Hoedemaker*, a. w., bl. 10 vlg. toont aan, dat er metterdaad verschil is tusschen de Roomsche Schriftuitlegging en de onze.

⁵⁴⁾ *Hoedemaker*, a. w., bl. 34: „Wanneer ik mij nederzet tot „den exegetischen arbeid, d. i. mijn bijbel zoek te verstaan, doe „ik dit in aansluiting aan den arbeid der eeuwen, waarvan het „zuivere resultaat in den vorm van mijne belijdenis is neergelegd.” Het dogma kan dan ook, als men het goed gebruikt, d. w. z. het in geen geval laat heerschen, medehelpen om een

plaats beter te leeren verstaan. Er is nog meer. Dikwerf komt het voor, dat men aanvankelijk niet ziet, dat het een of andere dogma gegrond is op de Schrift. Doch gaat men nauwgezet exegetiseeren, dan bemerkt men vaak, dat een leerstuk terecht uit een of meerdere Schriftwoorden werd afgeleid. Trouwens onze groote theologen van vroeger waren heusch geen kinderen!

⁵⁵⁾ *Van Veldhuizen*, a. w., bl. 10, 11 schrijft van *Gabler*: „Hij zag duidelijk in, dat de Theologia Biblica en de Dogmatiek twee verschillende problemen hadden te behandelen. De Bijbelsche Godgeleerdheid had de vraag te beantwoorden: „Wat leert ons de Bijbel?“ de Dogmatiek deze: „Wat is dogmatische waarheid?“ Zie ook *Cramer*, *Exegese en Critiek*, bl. 3; *Joh*, *Weiss*, a. w., bl. 25. Aan den anderen kant moet dankbaar opgemerkt, dat deze scheiding van Biblische Theologie en Dogmatiek goede vruchten heeft gehad. Vroeger trachtte men van de overzijde de teksten te wringen in eigen systeem. Thans zegt men, ik wil eerlijk nagaan, wat er staat, of ik het er zelf mee eens ben, is een geheel andere zaak. Zodoende komt er meer eenheid in de exegese en is veel meer dan vroeger de exegetische arbeid van degenen, die van een ander beginsel uitgaan, ook voor ons bruikbaar. *Von Dobschütz*, a. w., bl. 12: „Benruhigend ist auch dies, dass der Urchristentum in dem gleichen Masse, wie es uns fernerrückt, der katholischen Auffassung sich zu nähern scheint“ u. s. w.

⁵⁶⁾ *A. Tholuck*, De verdiensten van Calvijn als uitlegger der H. Schrift, *Bijdr. van buitenl. Godgel.*, dl. 2, 1842, bl. 422: „Zooals reeds aangetoond is, gebruikten de Luthersche uitleggers den tekst meer tot opheldering van de hun dienstige bewijsgronden, dan dat het hun ernst was om de uitlegging van denzelfden in den samenhang te doen kennen.“ En over *Calvijn* bl. 426: „zijne voornaamste belangstelling bepaalt zich tot het leerstellige“. Het vervolg toont aan, dat *Calvijn* echter ook herhaaldelijk aanwijst, hoe de patres ten onrechte uit een of anderen tekst een dogma hebben afgeleid.

⁵⁷⁾ *Doedes*, a. w., bl. 9: „Met andere woorden, men wijzigt zijne dogmatiek dan niet naar de H. Schriften, maar laat zich bij de verklaring van de H. Schriften door zijne eigene dogmatiek beheerschen.“

⁵⁸⁾ *Von Dobschütz*, a. w., bl. 35: „Es ist einer der merkwürdigsten und am wenigsten beachteten Fortschritte grade der „historischen Exegese, dass wir das Fliessende vieler Begriffe „wieder erkannt haben.”

⁵⁹⁾ Als voorbeeld diene de exegese, die *Von Hofmann* van Hebr. 1:3 geeft. Zie daarover mijn Hebr. 1:1—4, bl. 52 vlg. en het artikel *Pro Domo*, *Geref. Tijdschr.*, XI, bl. 286.

⁶⁰⁾ *Von Dobschütz*, a. w., bl. 2: „Man hat uns von einer Kluft „gesprochen, die zwischen der rein wissenschaftlichen Text- „betrachtung und der Predigt gähne.” Ook hier mag wel eens aan de *idola theatri* van *Francis Bacon* gedacht, vgl. *Van Dijk*, a. w., bl. 41.

⁶¹⁾ Er ligt ook in, dat geen exegese mag aanvaard, die niet overeenstemt met de feiten. Dit in te zien kan weer van belang zijn, b.v. voor exegetische vraagstukken, zooals mijn proefschrift er een bespreekt. Ook dan kan het 't beste zijn om met een *non liquet* te eindigen.

⁶²⁾ Tegenstrijdig wordt hier genomen in strikten zin, dus b.v. van twee historische berichten, die, voorzoover wij thans zien, niet beide waar kunnen zijn. Ik denk hier niet aan verschillen, die samenhangen met het bijzonder karakter van elk der auctores secundarii. Dan is er zeer dikwerf overeenstemming te vinden, als men rekening houdt met het individueele, of het eigenaardige doel van een geschrift. Eenigermate anders oordeelt *Doedes*, a. w., bl. 47.

⁶³⁾ Hierdoor wordt duidelijk, dat, al gelooven ook wij, dat er inderdaad slechts schijnbare tegenstrijdigheden zijn, we toch anders handelen dan vroeger, vgl. *Doedes*, a. w., bl. 32.

⁶⁴⁾ Alleen moet bij een *locus classicus* nog meer dan anders overwogen, of vroegere exegese niet onder den invloed van het dogma stond, vgl. mijn Hebr. 1:1—4, bl. 7. Men zie ook *Cramer*, *De macht der Traditie*, etc., bl. 3.

⁶⁵⁾ Vgl. *Doedes*, a. w., bl. 61: „de(n) dogmaticus, als die het „resultaat der exegese moet verwerken voor de Dogmatiek, en „alzo de bijzondere door de exegese behoorlijk verklaarde plaats „in het geheel van het systeem (de Dogmatiek) moet opnemen „en inlijven.”

⁶⁶⁾ Ik merk op, dat men dogma niet mag vereenzelvigen met *analogia fidei*. Tijdsgebrek maakte het onmogelijk, dit

punt in de rede te behandelen. Het is een uiterst moeilijke kwestie, alleen reeds, omdat *analogia* Rom. 12:6 wel niet door *overeenstemming*, doch door *verhouding* zal moeten worden vertaald. Ik voor mij zou *analogia fidei* liefst niet opvatten als overeenstemming der exegetische resultaten met de *fides*, *quae creditur*, maar in den zin van *analogia sacrae scripturae*. De *analogia fidei* ligt dan naar ons uitgangspunt in het object der exegese, de Schrift, opgesloten en zegt, dat de eene plaats niet met de andere in strijd kan zijn. Zie over de *analogia fidei*: *Kuyper*, *Enc.*, III, bl. 106 en 107; *Doedes*, a. w., bl. 20 vlg. en 31; *Reuss*, a. w., bl. 526, 533; *Heinrici*, t. a. p., bl. 723; *Sikkel*, a. w., bl. 118.

⁶⁷⁾ Zie *Kuyper*, *Enc.*, III, bl. 115 en 116, waaruit we aanhalen: „Stuit nu de exegeet hierbij op resultaten, die vloeken tegen „zijn belijdenis en tegen wat geestelijk voor hem vaststaat, dan „kan hij hieruit wel concludeeren, dat hij in zijn poging, om „dezen of genen tekst te exegetiseeren, niet geslaagd is, dat hij „derhalve geen resultaat heeft en alzoo nog niet van een afge- „loopen onderzoek mag spreken; maar nooit mag hij, als exegeet, „ter wille van zijn belijdenis een verklaring geven, die niet uit „zijn tekst genomen is, doch er van buiten af in werd gedragen.” *Hoedemaker*, a. w., bl. 14 vlg. en *Geesink*, a. w., bl. 9 vlg. wijzen, op hetgeen met de geloofsbrieven der Overijselsche afgevaardigden op de Dordtsche synode in 1618 is geschied. Er werd aanmerking op die brieven gemaakt, wijl zij de belijdenisschriften op één lijn stelden met Gods Woord. De formulieren hebben slechts relatief gezag, alleen, omdat ze overeenstemmen met de Schrift.

⁶⁸⁾ In het algemeen verwijs ik, naar hetgeen ik over den dieperen zin en de synthetische exegese schreef: *Geref. Tijdschr.*, XI, bl. 289 vlg., waar nog op enkele hier niet besproken bijzonderheden wordt gewezen. Over den strijd tusschen de hoogleeraren *Eerdmans*, *Valeton* en *Wildeboer* handelde ik: *Geref. Tijdschr.* XII, bl. 179 vlg., 208 vlg., weshalve ik er hier slechts terloops op doel.

⁶⁹⁾ *Neander* bij *Niermeijer*, M. K. E. N. T., I, bl. 191 vlg. stelt dezelfde vraag, doch vindt het antwoord alleen in de verwarring van uitlegging en toepassing. Wij gelooven ten onrechte. Dit gaat feitelijk uit van de onderstelling, dat de praktische exegese verschillen kan van de wetenschappelijke. Wel is waar, dat be-

geerte naar stichting dikwerf tot verkeerd allegoriseeren enz. leidde.

⁷⁰⁾ Er zouden heel wat uitspraken kunnen worden opgesomd. Van de reeds genoemde schrijvers pleiten sterk voor de in den tekst vermelde opvatting: *Doedes*, a. w., bl. VI, 7, 37, 44; *Cramer*, *Exegese en Critiek*, bl. 8, 22 vlg. (schrijver); *Heinrici*, t. a. p., bl. 723 (schrijver en lezer). Zie voorts: *Geref. Tijdschr.*, XII, bl. 180; *Von Dobschütz*, a. w., bl. 6. Tegen een dergelijke platte opvatting der exegese komt op *Kuyper*, *Enc.*, III, bl. 95—101; bl. 100: „Onze conclusie kan dan ook geen andere zijn, dan „dat met het onderzoek naar wat de schrijver onder het schrijven „met zijn schrijven bedoeld hebbe, de taak der exegese bij de „Heilige Schriftuur nog volstrekt *niet* is afgelopen.”

⁷¹⁾ *Geref. Tijdschr.*, XII, bl. 185. Trouwens reeds bij dichters en overal, waar de kunstinspiratie werkt, heeft men menigmaal verder te gaan, dan de schrijver, wil men een geschrift recht verstaan, vgl. *Van Dijk*, a. w., bl. 85 vlg.

⁷²⁾ 1 Kor. 5:9 vlg. *Eerste* in den tekst is dus niet de *eerste* in het N. T. *Joh. Weiss*, a. w., bl. 24: „Freilich muss man „dann auch klar machen, dass die von dem Schriftsteller weiter „gegebenen kursfähigen Münzen vielleicht *die* Werte, die er ihnen „gleichsetzt, nicht ganz decken und dass seine Leser sie eben auch „nur in dem ihnen gewohnten Kurs annehmen, also vielleicht „die eigentliche Meinung des Verf. nicht ganz verstanden.” Vgl. ook *Kuyper*, *Enc.*, III, bl. 92 vlg.; *Woltjer*, *Het Woord* enz., bl. 45—48. *Doedes*, a. w., bl. 2 en 3 zegt, dat men bij eenig geschrift moet vragen niet, wat de lezers gedacht hebben, maar wat zij naar de bedoeling des schrijvers moesten denken. Ik merk op, dat voor wie gelooft, dat de Schrift ingegeven werd door Gods Geest en geschonken werd voor de kerk aller eeuwen, de vraag juist wordt, wat zegt het Woord, zooals het daar ligt, tot ons, die lezen.

⁷³⁾ Daarom verzetten we ons ook tegen de dwaling, als zou de Schrift uit te leggen zijn, als alle andere geschriften. Dit wordt overal voorgestaan, — en natuurlijk — waar aan inspiratie niet geloofd wordt. Zie b. v. *Cramer*, *Exegese en Critiek*, bl. 8; *Von Dobschütz*, a. w., bl. 3. Het goede standpunt wordt uiteengezet door *Kuyper*, *Enc.* III, bl. 94 vlg.; *Sikkel*, a. w., bl. 106 vlg. Zie voorts ook *Schaefer*, a. w., bl. 16 vlg.

⁷⁴⁾ Vgl. Rom. 15: 4; 1 Kor. 10: 11.

⁷⁵⁾ Zie aantekening 41.

⁷⁶⁾ Vooral is er gezondigd door grenzeloos allegoriseeren, waarin men een middel had om van alles alles te maken. Men zie: *Kuyper*, Enc., III., bl. 118 vlg.; *Reuss*, a. w., bl. 529 vlg.; *Doedes*, a. w., bl. 18 vlg.; *Heinrici*, t. a. p., bl. 731 vlg.

⁷⁷⁾ Vgl. nog *Sikkel*, a. w., bl. 118.

⁷⁸⁾ Van beteekenis acht ik het, dat de naam Neo-Calvinist wordt aanvaard door *B. Wielenga*, in zijn artikel: Spinozisme en Calvinisme, II, Stemmen des Tijds, I, 8, bl. 811—833. Zie voorts *H. Bavinck*, Modernisme en Orthodoxie, (1911), bl. 27.

⁷⁹⁾ De groote verdiensten van *Calvijn* als schriftuitlegger worden gehuldigd in het noot 56 genoemde artikel van *Tholuck*.

Niet om eens een bloemlezing van minder gelukkige gedeelten uit *Calvijns* commentaren te geven, maar omdat ik me verplicht acht mijn uitspraken over *Calvijn* te rechtvaardigen, noem ik hier een en ander op, dat ons toont, hoe zijn exegese niet kan zijn, hetgeen we thans behoeven. Het gaat hier meer om de methode dan om den inhoud. Daarom is het voldoende slechts enkele dingen te noemen. Bij Ps. 3: 8 schrijft *Calvijn*: „Sed quia „novum non est, ut David in Psalmis permisceat varios affectus, „magis probabile videtur” etc. In die woorden ligt een stelsel, er is geen zoeken naar synthese. Ps. 84 behoort tot de Korachietische psalmen. *Calvijn* evenwel kent op niet zeer gewichtige gronden dezen psalm aan David toe, hetgeen velen nog bedenkelijk zal voorkomen bovendien. Hij schrijft: „Etsi non in- „scribitur nomen Davidis, quia tamen argumentum convenit eius „personae, probabile est eum fuisse auctorem. Nam quod putant „quidam a filiis Corae eius nomine fuisse compositum, hac „ratio satis (ut arbitror) refellitur, quod aetate sua David „Prophetiae dona magis excelluerit quam ut mandaret partes „istas Levitis.” En dan bespreekt *Calvijn* het voorkomen van den berg Sion in dezen psalm, en spreekt voorts telkens van David als dichter. Bij Ps. 147: 9 schrijft *Calvijn*: „Nam quod „fabulantur Iudaei deseri a pullis suos corvos simulac exclusi „sunt, et vermes nasci in corticibus arborum ad eos pascendos, hoc „suo more faciunt: quia nulla illis religio vel pudor est quidvis „sine colore comminisci quoties aliquid ambiguum occurrit.” Het

is mij hier alleen om de methode te doen. Men vergelijkte in dat opzicht eens *Calvijn* met *Zahn* b. v. op Matth. 7:24 vlg. Plaatsruimte verbiedt hier nog meer aan te halen. Het moge veel te kras zijn, maar het wordt eenigermate begrijpelijk, wat we lezen bij *Th. Zahn*, *Die bleibende Bedeutung des neutestamentlichen Kanons für die Kirche*, „(1898), bl. 35: Was Calvin in seinen Kommentaren in dieser „Richtung (n.l. inzake de kanoniek) vorbringt, gehört zu dem „Oberflächlichsten, was in Sachen des Kanons geschrieben „worden ist.”

Nog eens ik wil van *Calvijn* geen kwaad beweren, maar ik geloof, dat het noodig is om ook eens op de schaduwzijden van zijn arbeid te wijzen. Alleen dan is er kans, dat we verder komen.

⁸⁰⁾ Na mijn bovenvermeld artikel in het *Ger. Tijdschr.* te hebben geschreven las ik deze zinsnede bij *Van Dijk*, a. w., bl. 178: „Ik heb ook reeds opgemerkt dat men onderweg en „tusschen-in telkens uitlegt, de uitlegging telkens als middel „bezigt, maar het is toch zoo dat de eigenlijke, de opzettelijke „en rechtstreeksche, de finale exegese als *doel*, d. w. z. de synthese, „de synthetische bemoeiing met den inhoud, de levende aan- „raking met den inhoud achteraan komt.” Bl. 181: „De analy- „ticus loopt gevaar dat hij ten slotte de leege schaal in de hand „houdt, de man der synthese loopt gevaar dat hij zijn eigen „aprioristische bedenksels voor de kern aanziet.” *Van Dijk*, die trouwens eigenlijk niet zoo zeer over Schriftuitlegging als wel over uitlegging in het algemeen spreekt, wandelt in gansch ander spoor dan wij, hetgeen wel het best blijkt uit het oordeel, dat hij op dezelfde bl. 181 velt over *Kuyper*, *De hedendaagsche Schriftkritiek*. Het is evenwel van beteekenis, dat ook hij gevoelt, aan een grammatisch-historische exegese zonder meer hebben we niet genoeg. Zie nog *Evangelisch Zondagsblad*, no. 1878, bl. 2, kol. 3.

⁸¹⁾ Ik zeg dit vooral, omdat we ons niet inbeelden moeten, dat we door synthetische exegese zulke wonderen van nieuwhed zullen verrichten of gansch iets anders zullen vinden, dan tot dusver werd verkregen. Dat laatste is al daarom niet mogelijk, omdat ook wij met grammatisch-historische exegese moeten beginnen. Wie van Middelburg naar Groningen reist, kan van Rotterdam tot Meppel samengaam met een, die van Hoek van

Holland naar Leeuwarden vertrok, als deze laatste de zeereis Enkhuizen—Stavoren wil vermijden. Dit beeld verduidelijkt beter dan een lange omschrijving, wat ik bedoel. Wij maken de problemen niet, maar staan er voor, evengoed als anderen. Daar komt nog bij, dat het vinden der synthese menigmaal zeer moeilijk is en voorts, dat m. n. in de brieven de synthese vaak niet verschilt van de woorden, zooals ze er staan, daar deze zelf de grondgedachte op de kortste wijze weergeven (vgl. *Kuyper*, *Enc.*, III, bl. 102, 118). Toch houd ik vol, dat, als eenmaal onder ons overeenstemming bestaat omtrent uitgangspunt en doel der exegese en die twee ons meer bewust gaan leiden, de gevolgen in de praktijk langzamerhand zullen aan het licht komen. Daardoor zal van zelf het verschil tusschen ons en de niet-Schrift-geloovige uitleggers steeds grooter worden en het recht van een Gereformeerde exegese blijken.

⁸²⁾ Bij *Kuyper*, *Enc.*, III, bl. 6—182 worden verschillende kwesties, die met den dieperen of verborgen zin in verband staan, uitvoerig besproken en toegelicht en ook, al wordt de naam niet gebruikt, toch feitelijk aangedrongen, op wat wij synthetische exegese noemden.

⁸³⁾ Vgl. *J. J. P. Valeten*, *Eene Bijbelbespreking*, *Jes. I*, *Overdenkingen*, XVII, bundel 3, bl. 151 en 152: „Ik acht het wenschelijk, niet alleen voor wetenschap-„pelijke studie maar ook met het oog op stichtelijke overden-„king, niet altoos bij enkele teksten te blijven staan, maar ook „nu en dan eens het een of ander kleiner of grooter geheel als „zoodanig naar voren te brengen. Alleen wanneer men geleerd „heeft de gedachtenlijnen te volgen die in een bepaald boek op „den voorgrond staan, kan men er de beteekenis van begrijpen.”

⁸⁴⁾ Men vergelijkte: *Woltjer*, *Het Woordenz.*, passim, vooral bl. 18 vlg. Bl. 19 en 20: „Waar het mij thans op aankomt, is „alleen te constateeren, dat men ten onrechte bij de beschou-„wing van de taal uitgaat van de veronderstelling, dat het „enkele woord, en zoo ook in het denken de afzonderlijk voor-„stelling of het enkele begrip de oorspronkelijke eenheid zou zijn. „Het denken zoowel als het spreken gaan uit van organische „eenheden, die niet uit losse deelen zijn opgebouwd, maar wel door analyse in deelen kunnen worden ontbonden.”

⁸⁵⁾ *Doedes*, a. w., bl. 73: „Elk woord heeft eigenlijk slechts

„ééne beteekenis, komt op eene bepaalde plaats slechts in één zin voor. Maar vele woorden kunnen in een zeer verschillend verband, in een zeer verschillenden samenhang, geplaatst worden. „Daarnaar wijzigt zich dan menigmaal de beteekenis, d. i. de zin, waarin zij voorkomen. Zegt men van eenig woord, dat „het meer dan ééne beteekenis heeft, dit wil niet zeggen, dat „het in een bepaald verband meer dan eene beteekenis kan hebben, maar dat het in velerlei verband wordt gebruikt en „daarnaar zijne beteekenis gewijzigd ziet. Daarom moet men het „verband raadplegen, wil men den zin (= de beteekenis) van „een woord bepalen.” Ik heb tegen dit alles, dat het te veel op het enkele woord, te weinig op de gedachte let, maar het is van beteekenis, dat zelfs van zuiver analytisch, grammatisch-historisch standpunt zóó wordt gesproken. Zie voorts ook a. w., bl. 78 en *Woltjer*, *Het Woord* enz., bl. 36, 37, 40.

⁸⁶⁾ Ook omdat veel, van wat we in het N. T. vinden, opgeschreven dictaat is. Bij het spreken immers staat de gedachte menigmaal nog verder af van hare uitdrukking in woorden, dan bij het het schrijven, vooral indien men te doen heeft met menschen, die zorgvuldig en duidelijk schrijven. Het geschrevene wordt nog eens nagezien, beter verzorgd, afgewerkt, het kan verbeterd worden, zoo 't noodig is. Het gesproken woord blijft, zooals het is. Vgl. *Joh. Weiss*, a. w. bl. 17: „Vor allem müssen „wir uns immer wieder bei der Lektüre dieser Briefe (die van „Paulus) vorhalten, dass sie *gesprochenes* Dictat sind, darauf „berechnet, nicht mit dem Auge sondern mit dem Ohre aufgenommen zu werden; wie anders gestaltet sich der Ausdruck, „wenn den Redende sich selbst hört, als wenn er vor seinem „Papier sitzt”.

⁸⁷⁾ Daarover wordt o.a. gehandeld: *Kuyper*, *Enc.*, III, bl. 101 vlg.; 118 vlg.; *Von Hofmann*, a. w., bl. 10 vlg.; *Heinrici*, t. a. p., bl. 744; *Schaefer*, a. w., bl. 7. Men houde vooral in het oog, dat de in het N. T. uit het O. T. aangehaalde plaatsen volstrekt niet altijd worden uitgelegd, soms ook gebruikt, toegepast, vgl. *Geref. Tijdschr.*, XII, bl. 208.

⁸⁸⁾ Vgl. *Kuyper*, *Enc.*, III, bl. 121 vlg., waar ook wordt aangewezen, dat de taak voor onderscheidene schriftgedeelten verschillend kan zijn. Vermeden moet vooral het willekeurig allegoriseeren, zie noot 76. Ook hiervoor kan ik op de gelijkenissen

wijzen. Niet trek voor trek, maar de hoofdgedachte moet overgebracht. Zie voorts mijn proefschrift, bl. 63 vlg.

⁸⁹⁾ De Alexandrijnsche school is volstrekt niet de eenige, die hier schuldig staat. *Doedes* heeft gelijk, als hij schrijft a. w., bl. 26: „Tot in den nieuwsten tijd heeft dat streven, om een dieperen „zin te zoeken en dus ook te vinden (want wat een exegeet zoekt „met het stellig voornemen om het te vinden — dat vindt hij „ook !), zich onder de Protestanten voortgeplant.” Voorbeelden laat hij volgen. Zie nog M. K. E. N. T., I, bl. 363. vlg.

Van Dijk, a. w., bl. 45: „Het enkel analytische en het enkel-synthetische doen beide veel kwaad.”

⁹⁰⁾ Wil men dan ook met *Fiebig*, a. w., bl. 8, 21 verdeling van arbeid, — en daar pleit veel voor — laten wij Gereformeerden dan allereerst exegeten zijn! Wij kunnen van niet-mede-standers veel eerder iets anders dan exegetische gebruiken en overnemen! Wij moeten dan maar wat ouderwetsch zijn ter wille van ons beginsel.

⁹¹⁾ Vgl. *Van Dijk*, a. w., bl. 37, 38, 45, 104; *Fiebig*, a. w., bl. 19; *Joh. Weiss*, a. w., bl. 21 en 22.

⁹²⁾ Dit ondanks de parodie van *Van Dijk*, a. w., bl. 21.

Bij den Uitgever H. A. VAN BOTTENBURG te
Amsterdam verschenen :

DE KLASSIEKE SCHOOL IN DE ECONOMIE

DOOR

Mr. P. A. DIEPENHORST.

Prijs f 0.75.

HET PACHTCONTRACT

DOOR

Mr. P. A. DIEPENHORST.

Prijs f 0.90.

NAAST HET KRUIS DE ROODE VAAN?

DOOR

Mr. P. A. DIEPENHORST.

Prijs f 0.75.

ZEDELIJKHEID EN RECHT

DOOR

Dr. W. GEESINK.

Prijs f 1.25.

HAMABDIL

Van de heiligheid van het Genadeverbond

DOOR

Dr. H. H. KUYPER.

Prijs f 2.— - In stempelband f 2.40.

JOHANNES DE DOOPER

De Wegbereider des Heeren

DOOR

Dr. P. A. E. SILLEVIS SMITT.

Prijs f 1.50 - In stempelband f 1.90.

**De Beteekenis van het Gereformeerde Beginsel
voor de Ambtelijke Vakken**

DOOR

Dr. P. A. E. SILLEVIS SMITT.

Prijs f 0.75.